

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

İSLAM VE YAHUDİLİK'TE

HZ. EYÜP VE SABİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Mustafa AKINER

DANIŞMAN

Doç. Dr. İsmet EŞMELİ

DENİZLİ-2024

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM VE YAHUDİLİK’TE
HZ. EYÜP VE SABİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa AKINER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmet EŞMELİ

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Dinler Tarihi

“Bu tez sınavı **04.04.2024** tarihinde yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. İsmet EŞMELİ		
Doç. Dr. Kemal GÖZ		
Doç. Dr. Osman MUTLUEL		

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Mustafa AKINER

04/04/2024

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinde, farklı inanç sistemlerinin kutsal metinlerinde ortaya çıkan önemli figürler, kültürel ve dini çeşitliliğin yoğun olduğu günümüz dünyasında hala büyük bir ilgi ve merak konusudur. Bu çerçevede, Hz. Eyüp'ün hikayesi hem Yahudi hem de İslam dinlerinde önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma, özellikle Hz. Eyüp'ün sabır ile ilişkilendirilmiş hayatının, Yahudi ve İslam perspektiflerinde nasıl yorumlandığını ele almayı amaçlamaktadır.

Yahudi geleneğinde, Hz. Eyüp'ün hayatı, Tanah'ın özel bir bölümü olan “Kitab-ı Eyüp” adlı kitapta detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Eyüp'ün sabrı ve inancı, Yahudi kültüründe bir örnek ve ilham kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, İslam perspektifinde Hz. Eyüp'ün hayatı, Kur'an-ı Kerim'de dört surede ve sekiz ayette atıfta bulunularak anlatılmaktadır. O, sadece bir peygamber değil, aynı zamanda yaşadığı zorluklara karşı gösterdiği sabır ile anılan bir kahramandır. Bu araştırma, her iki inanç geleneğinin metinlerini ve yorumlarını derinlemesine inceleyerek, Hz. Eyüp'ün hikayesinin hem Yahudi hem de İslam kültürlerinde nasıl şekillendiğini ve anlamlandırıldığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu hikâyenin günümüzdeki etkilerini ve bu iki büyük inanç geleneğindeki benzerlikleri ve farklılıkları anlamak için bir temel oluşturacaktır.

Tezin amacı ve kapsamı, Hz. Eyüp'ü hem Yahudi hem de İslam perspektifinden inceleyerek, bu iki inanç geleneğinin bu önemli figürü nasıl anladığını ve değerlendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu çalışma, Eski Ahit'te Hz. Eyüp'ün hikayesi ile Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerin incelenmesi yoluyla, her iki dinin Hz. Eyüp'ü nasıl anladığını ve değerlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu araştırma Hz. Eyüp'ün hikayesinin ana teması olan “sabır” kavramının farklı dinlerde ve kültürlerde nasıl anlaşıldığı konusunu ele almış ve toplumsal değerlere nasıl yansıdığını incelemiştir. Kültürlerin ve farklı dinlerin perspektifinden bakıldığında, Hz. Eyüp'ün sabrı ve yaşadığı deneyimler, insanların ortak acılarına ve hayatın belirsizliklerine karşı ortak bir anlayış geliştirmeye yönelik bir çağrı olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, bu çalışma Hz. Eyüp'ün hikayesinin günümüzdeki anlamını derinlemesine anlamayı hedeflemekte ve farklı inanç sistemlerinin ortak noktalarını ve ayrılıklarını vurgulayarak, bu önemli kahramanın evrensel mesajını vurgulamayı amaçlamaktadır. Umuyoruz ki, bu tez, okuyuculara ilham verir ve bu önemli konuda daha fazla araştırmanın

kapılarını açar. Tezin kaynakları, Sabır kavramı ve Hz. Eyüp ile ilgili olarak Tevrat ve Kur'an-ı Kerim, İslâm dininin ikinci ana kaynağı olan hadis kitapları, Kur'an-ı Kerim tefsirleri, tarih kitapları, Tevrat'ın sözlü ve yazılı yorumları ve konuyla ilgili diğer kitaplar ve makalelerden oluşmaktadır. Bu tezde ele alınan dinlerde kıssa ve sabır kavramları, Hz. Eyüp'ün hikayesinin derinlemesine anlaşılması için temel oluştururken, aynı zamanda bu kavramların insanlık tarihindeki evrensel değerini de vurgulamaktadır. Dinlerin sabır kavramını ele alış biçimleri, insanların yaşamlarına, acılara ve zorluklara bakış açılarını ve bu zorluklarla başa çıkma stratejilerini anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda, Hz. Eyüp'ün hikayesi, sadece dinî metinlerin çerçevesinde değil, aynı zamanda insanlığın genelinde güçlü bir etki bırakan evrensel bir tema olan sabrın öne çıktığı bir anlatı olarak değerlendirilmektedir.

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslâmi İlimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: İslam ve Yahudilik'te Hz. Eyüp ve Sabır	
Tezin Yazarı: Mustafa AKINER	
Danışmanı: Doç. Dr. İsmet EŞMELİ	
Kabul Tarihi: 04.04.2024	Sayfa Sayısı: vii +68
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilim Dalı: Dinler Tarihi
<p>Bu çalışma, İslam ve Yahudi perspektiflerinde Hz. Eyüp'ün ve sabır konusunu ele almaktadır. İslam geleneğinde Hz. Eyüp'ün sabrı, Allah'a olan tam teslimiyeti ve zorluklar karşısında metanetli olmayı vurgularken, Yahudi geleneğinde sabır daha çok Tanrı'nın insanı sınaması ve buna nasıl cevap verilmesi gerektiği üzerine odaklanır. Her iki geleneğin Hz. Eyüp ve sabır konusunu ele alışındaki farklılıklar, derin vurgu farklarını yansıtmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyüp'ün sabrı ve dua adabı öne çıkarırken, Eski Ahit daha detaylı yaşam öyküsü sunulur. İslam geleneğine göre Hz. Eyüp, imtihanına sabır, ihlas, şükür, teslimiyet ve dua ile karşılık verirken, Eski Ahit onun Tanrı'ya karşı sorgulayıcı bir tutumu olduğu görülür. Her iki kutsal kitapta da sabır ve Hz. Eyüp aynı konu içerisinde ele alınsa da vurgular ve anlatım tarzları farklıdır. Bu farklılıklar, dinler arası çeşitliliğin ve karmaşıklığın bir göstergesidir. Ancak, her iki inanç topluluğu da Hz. Eyüp'ün sabrı ve yaşam öyküsünden önemli dersler çıkarabilir ve bu dersler, insanlara zorluklarla başa çıkma ve Tanrı'ya olan inançlarını koruma konusunda ilham verebilir. Hz. Eyüp'ün sabrı hem Yahudilik hem de İslam topluluklarında kutsal metinlerde vurgulanan önemli bir erdemdir. Eyüp'ün yaşadığı sınavlar, inananlara karşılaştıkları zorluklara karşı direncini sürdürme konusunda ilham verici bir örnek sunar.</p>	
Anahtar Kelimeler: Hz. Eyüp, Yahudilik, İslam, Sabır, Dinler Tarihi	

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences

Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: Job and Patience in Islam and Judaism

Author: Mustafa AKINER

Supervisor: Doc. Dr. İsmet EŞMELİ

Date: 04.04.2024

Nu. of pages: vii +68

Department: Philosophy and Religious Studies

Subfield: History of Religions

This study examines the Prophet Muhammad in Islamic and Jewish perspectives. It deals with the subject of Job and patience. In the Islamic tradition, Hz. While Job's patience emphasizes complete submission to God and being steadfast in the face of difficulties, patience in the Jewish tradition focuses more on God's testing of man and how to respond to it. Prophet of both traditions. The differences in his treatment of the subject of Job and patience reflect profound differences of emphasis. In the Holy Quran, Hz. While Job's patience and prayer etiquette come to the fore, a more detailed life story is presented in the Old Testament. According to Islamic tradition, while Job responded to his test with patience, sincerity, gratitude, submission and prayer, the Old Testament shows him to have a questioning attitude towards God. In both holy books, patience and even though Job is discussed within the same subject, the emphasis and narrative styles are different. These differences are indicative of interfaith diversity and complexity. However, both faith communities believe that we can learn important lessons from Job's patience and life story, and these lessons can inspire people to cope with difficulties and maintain their faith in God. Job's patience is an important virtue emphasized in the sacred texts in both Judaism and Islamic communities. Job's trials provide an inspiring example for believers to remain resilient despite the challenges they face.

Keywords: Job, Judaism, Islam, Patience, History of Religions

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. Konunun Amacı ve Kapsamı	2
2. Çalışmanın Kaynakları	4
3. Dinlerde Sabır	4
3.1. Yahudilik	6
3.2. Hıristiyanlık	7
3.3. Uzak Doğu Dinleri	10
3.4. İslam	12
BİRİNCİ BÖLÜM	14
YAHUDİLİK VE İSLAM'DA HZ. EYÜP	14
1.1. YAHUDİLİK'TE HZ. EYÜP	14
1.1.1. Eski Ahit'e Göre Hz. Eyüp	14
1.1.2. Hz. Eyüp ve Arkadaşları	17
1.1.3. Hz. Eyüp'ün Tanrıyla Konuşması ve Hastalıklarından Kurtulması	23
1.2. İSLAM'DA HZ. EYÜP	24
1.2.1. Hz. Eyüp'ün Soyu ve Nesebi	25
1.2.2. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyüp	27
1.2.3. İslamiyet'teki Rivayetler	34
İKİNCİ BÖLÜM	36
YAHUDİLİK VE İSLAM'DA SABIR	36
2.1. YAHUDİLİK'TE SABIR	36
2.1.1. Kutsal Kitap'ta Sabır	38
2.2. İSLAM'DA SABIR	42
2.1.1. Kur'an ve Sabır	43
2.1.2. Sünnet ve Sabır	48
2.1.3. Tasavvuf ve Sabır	50
2.3. EYÜP VE SABIR	53
2.3.1. Yahudilik'te Eyüp ve Sabır	55
2.3.2. İslam'da Eyüp ve Sabır	57

SONUÇ	60
KAYNAKÇA	63

GİRİŞ

Günümüzde, kültürel ve dini çeşitliliğin hüküm sürdüğü bir dünyada, farklı inanç sistemlerinin kutsal metinlerinde ortaya çıkan önemli figürler, insanlık tarihini anlama ve değerlendirme açısından kilit bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Hz. Eyüp'ün hikayesi hem Yahudi hem de İslam kültürlerinde önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma, özellikle Hz. Eyüp'ün sabır ile ilişkilendirilmiş hayatının, Yahudi ve İslam perspektiflerinde nasıl yorumlandığını ele almayı amaçlamaktadır.

Yahudi geleneğinde, Hz. Eyüp'ün hayat hikayesi, Tevrat'ın bir bölümü olan "Kitab-ı Eyüp" (Job Kitabı) adlı kitapta detaylı bir şekilde anlatılır. Bu kitap, Eski Ahit'in Ketuvim kısmında yer alır ve Eyüp'ün sıkıntılar, hastalıklar ve imtihanlar karşısında sergilediği sabrın öyküsünü içermektedir. Eyüp'ün sabrı ve inancı, Yahudi kültüründe bir örnek ve ilham kaynağı olarak değerlendirilir.

Diğer taraftan, İslam perspektifinde Hz. Eyüp'ün hayatı, Kur'an-ı Kerim'de dört surede ve sekiz ayette atıfta bulunularak anlatılmaktadır. Hz. Eyüp'ün imtihanlarla dolu hayatı, onun sabrı ve Allah'a olan teslimiyetiyle birlikte vurgulanmaktadır. O, sadece bir peygamber değil, aynı zamanda yaşadığı zorluklara karşı göstermiş olduğu sabır ile anılan bir kahramandır.

Eyüp, İsrailoğulları peygamberlerinden biridir ve Şam'ın Havran bölgesine gönderilmiştir. Eyüp Kitabı, Eski Ahit'te nazım türünde yazılmış olup, Hz. Eyüp'ü anlatmaktadır. Ancak, Eyüp Kitabı ve Yahudi kaynaklarındaki bilgiler genellikle efsanevi niteliktedir. İslam kaynaklarındaki bilgilerin temeli, ne yazık ki, Yahudi kaynaklarına dayanmaktadır.¹

Eyüp Kitabı'nda, Hz. Eyüp'ün vücudunun yara bere içinde olduğu, yaralarının kurtlandığı ve irin aktığı, bu nedenle kötü koktuğu ve insanların yanına yaklaşmadığı, hatta çöplüğe atıldığı, eşi dışında herkes tarafından terk edildiği iddia edilmektedir.²

İslam perspektifinden bakıldığında, Hz. Eyüp'ün hayatı Kur'an'da, dört surede ve sekiz ayette atıfta bulunmaktadır. Ancak, Kur'an tarihi şahsiyeti hakkında detaylı bilgi

¹ Yusuf Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi. Cilt 1: A - J* (İstanbul: Gözlem, 2001), md. İyov.

² *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2018), Eyüp 7/5-19; Eyüp 9/17-18; Eyüp 16/14; Eyüp 19/17-20.

vermez. Bu nedenle, Hz. Eyüp'ün tarihi şahsiyeti hakkındaki ifadeler kesinlik taşımamaktadır. Hz. Eyüp'ün hastalığına dair çeşitli farklı tanımlamalar yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de Nisâ 4/163 ve En'âm 6/84 ayetlerinde detaylı bir şekilde ele alınır. İslam geleneğinde, Hz. Eyüp'ün sıkıntı ve hastalıklarla imtihan edilirken gösterdiği sabır ve Allah'a olan teslimiyeti, müminlere örnek bir davranış biçimi olarak sunulur.³

Yahudiliğin kutsal metni olan Eski Ahit'teki Hz. Eyüp'ün öyküsü, ahlaki değerler, adalet ve sınavlarla başa çıkma üzerine derin düşüncelere sahip olan Yahudi topluluğu için bir rehberlik kaynağıdır. Eyüp'ün yaşadığı sıkıntılar, onun sabrı ve sebatıyla birleşerek, Tanah'ın sayfalarında vurgulanır ve inananlara, yaşamın zorluklarına karşı durma gücü ve iradesi kazandırır.

Kur'an-ı Kerim'de ise, Hz. Eyüp'ün hayatı, aynı zamanda Müslüman topluluklar için bir öğreti kaynağıdır. İslam perspektifinde, Eyüp'ün sabrı, inançlı bir müminin yaşadığı zorluklara karşı kararlılıkla başa çıkma modelini temsil eder. Ayetlerde, Eyüp'ün hastalıkları ve maddi kayıpları karşısında sergilediği teslimiyet, Allah'a olan güçlü bağlılığı ve sabrı vurgulanır.

Hz. Eyüp'ün hikayesi, sadece dini metinlerin çerçevesinde değil, aynı zamanda insanlığın genelinde güçlü bir etki bırakmış olan evrensel bir tema olan sabrın öne çıktığı bir anlatıdır. İki farklı inanç geleneğinde bu kahramanlık hikayesinin nasıl işlendiğini anlamak hem Yahudi hem de İslam kültürlerinin derinliklerine inme ve bu iki geleneği anlamak adına önemli bir adımdır.

1. Konunun Amacı ve Kapsamı

Hz. Eyüp hem Yahudi hem de İslam kültüründe önemli bir figürdür. İki büyük monoteistlik geleneğin kutsal metinlerinde, özellikle de İslam'ın Kutsal Kitabı Kur'an-ı Kerim ve özellikle Yahudi Kutsal Kitabı olan Tanah'ta, Hz. Eyüp'ün hayatına dair önemli detaylar bulunmaktadır. Bu çalışmada hem Yahudilik hem de İslam perspektifinden Hz. Eyüp'ün sabır ile bütünleşmiş hayatının yansımalarını inceleyeceğiz.

³ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), Nisâ 4/163; En'âm 6/84.

Bu araştırma, Eski Ahit'te Hz. Eyüp'ün hikayesi ile Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerin incelenmesi yoluyla, her iki dinin Hz. Eyüp'ü nasıl anladığını ve değerlendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, Hz. Eyüp'ün sabrının, her iki inanç sistemine mensup bireyler için nasıl bir örnek ve öğüt teşkil ettiğini ele alacaktır.

Araştırmamızda her iki geleneğin metinlerini ve yorumlarını derinlemesine inceleyerek, Hz. Eyüp'ün hikayesinin hem Yahudi hem de İslam kültürlerinde nasıl şekillendiğini ve anlamlandırıldığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu hikâyenin günümüzdeki etkilerini ve bu iki büyük inanç geleneğindeki benzerlikleri ve farklılıkları anlamak için bir temel oluşturacaktır.

Bu çalışma aynı zamanda Hz. Eyüp'ün hikayesinin, Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'ın ötesinde, genel insanlık perspektifindeki değerini de ele alacaktır. Eyüp'ün yaşadığı zorluklar ve bu zorluklarla baş etme süreci, evrensel bir öğrenme kaynağı olarak düşünülebilir. İki farklı inanç geleneğindeki bu kahramanın hikayesi, insanın varoluşsal sorunlarına, acılara ve sınavlara karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği konusunda derin düşünce sağlar.

Ayrıca bu çalışmada, Hz. Eyüp'ün hikayesinin ana teması olan "sabır" kavramının farklı dinlerde ve kültürlerde ne ifade ettiği, nasıl anlaşıldığı, konusu ve toplumsal değerlere nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Kültürlerin ve farklı dinlerin perspektifinden bakıldığında Hz. Eyüp'ün sabrı ve yaşadığı deneyimler, insanların ortak acılarına ve hayatın belirsizliklerine karşı ortak bir anlayış geliştirmeye yönelik bir çağrı olarak değerlendirilebilir.

Bu tez hem Yahudi hem İslam kültürlerinde Hz. Eyüp'ün hikayesinin nasıl şekillendiği konusunda kapsamlı bir analiz sunarak, bu kahramanlık öyküsünün günümüzdeki anlamını derinlemesine anlamayı hedeflemektedir. Bu çalışma, Yahudilik ve İslam perspektiflerinde Hz. Eyüp'ün hayatına odaklanarak, bu iki önemli kültür ve inanç geleneğinin ortak ve farklı noktalarını anlamayı amaçlar. Bu çalışmamızda, Yahudilik ve İslam perspektifinden Hz. Eyüp'ün hayatına ve özellikle sabrına odaklanarak bu iki dindeki etkilerini daha yakından inceleyeceğiz. Umuyoruz ki bu tez, okuyuculara ilham verir ve bu önemli konuda daha fazla araştırmanın kapılarını açar.

2. Çalışmanın Kaynakları

Kaynak taraması yapılırken bu konuya dair; Sabır kavramı ve Hz. Eyüp ile ilgili olarak Tevrat ve Kur'an-ı Kerim, İslâm dininin ikinci ana kaynağı olan hadis kitapları, Kur'an-ı Kerim tefsirleri, tarih kitapları, Eski Ahit'in sözlü ve yazılı yorumları ve konuyla ilgili diğer kitaplar, makaleler taranarak sabır kavramı ve tarihsel bir şahsiyet olarak Eyüp ve sabrı hakkında bilgi edinilmiştir.

3. Dinlerde Sabır

Sabır, kökeni Arapça "sabera" köküne dayanan ve Arapça'da nefsi kontrol etmek, kendini tutmak, iradesine hâkim olmak anlamına gelen derin bir kavramdır. Bu kavram aynı zamanda "intizar etme, bekleme ve gözleme" eylemlerini içerir.⁴ Türkçede ise acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlarla karşılaşıldığında sessizce bekleyerek geçmesini beklemek olarak tanımlanır.⁵

Sabır, her türlü zorluk, tehdit ve kayıp karşısında gönüllü bir şekilde direnç gösterme, dayanma ve sonuçları beklemeye yönelik içsel bir eğilimi ifade eder. Bu kavram, duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutları içeren çözümleyici bir psikolojik süreçtir. Bireyin hayatını anlamlandırmadan başlayarak yaşam boyu süren mücadelesinde güç sağlayan, denge ve uyum arayışında destek olan bir varoluşsal olgudur. Sabır, bireyin başarıya ulaşmasını ve ardından mutluluk hedefine ulaşmasını sağlayan psikolojik temeli olan önemli bir kavramdır.⁶

Dinlerin perspektifinden bakıldığında, "sabır" kavramı genellikle ahlaki bir boyutta ele alınmakla birlikte, dinî bir sembol olarak da değerlendirilmektedir. Hemen hemen tüm dinler, sabrı olumlu karakter gelişimini teşvik eden temel değerlerden biri olarak benimser. Ruhsal gelişimle ilişkilendirilen bu kapsamlı ve uzun süreli geleneği düşündüğümüzde, sabrın manevi motivasyon kaynağı olarak taşıdığı değeri anlamak oldukça önemlidir. Bu bağlamda, inanan bireyler, hayatın getirdiği zorluklar karşısında

⁴⁴ Ebû'l-Fağl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 5/261.

⁵ *Güncel Türkçe Sözlük*, "Sabır" (Türk Dil Kurumu) (Erişim 10 Ocak 2024).

⁶ Mebrure Doğan, "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014), 93-130.

sabırlı olmayı, manevi gelişim için bir fırsat ve Allah'a yaklaşma vesilesi olarak değerlendirirler.⁷

İnsanların dünya ve olaylara bakışını yönlendiren din olgusu, tutumlarını belirlemede kilit bir rol oynar. Aynı zamanda, hayatın etkili bir unsuru olarak, doğru eylemler için motivasyon kaynağı potansiyeline sahiptir. Dinler, işlevlerini tam anlamıyla yerine getirdiklerinde, hayatın zorluklarıyla başa çıkma konusunda rehberlik eder, daha uyumlu bir yaşam sürmeyi, manevi doyumu elde etmeyi ve olgunlaşmayı öğretmeye çabalar.

Dinler, insanları hakikati ve kalıcı memnuniyeti aramaya teşvik ederek, olumlu düşünceye yöneltir ve yıkıcı dürtülerle başa çıkma konusunda rehberlik eder. Bu sayede, bireyleri daha fazla bilgelik, zihinsel sakinlik ve mutluluk üzerine odaklanmaya yönlendirirler. Değer yargıları aracılığıyla, insanlara hayattan bekledikleri şeylere dair sağlam bir perspektif sunarlar. Bu değer yargularından biri de sabırdır.

Tüm dinler, etik kuralları benimseyen kurumlar olarak öne çıkarlar. Dinlerin metafizik doğruları ile etik kuralları neredeyse iç içe geçmiş bir şekilde bulunmaktadır. Özellikle geçmişte ahlak açısından sarsılmış toplumlarda ortaya çıkan dinler, toplumda hâkim olan değer sistemine radikal reformlar getirerek etik değerlerin yeniden canlanmasına katkıda bulunmuşlardır.⁸ Öğretisel ve diğer farklılıklara bakılmaksızın dünya genelindeki tüm büyük dinlerin ortak bir kaygısı vardır oda bireylere iyi insan olmayı öğretmektir. Dinler, sevgi, paylaşım, sabır, hoşgörü, bağışlayıcılık, alçakgönüllülük gibi eylemleri vurgular ve bireylerin bu özelliklerini geliştirmelerine yardımcı olur.⁹ Ancak, bağlılarına hayatın anlamı, insanın değeri ve varlığın hikmeti hakkında öğretiler sunan dinler, zamanla insanlığın ortak vicdanını ve erdemler topluluğu oluşturmuştur.¹⁰ Genel olarak, bazı dinlerin dünyayı anlamlandırma çabalarında ortaya çıkan “acı çekme” fenomenine karşı sunulan sabır, insanlığın evrensel değerler sistemi içinde önemli bir etik değerdir. Hemen hemen tüm dinlerde sabrın bir erdem olarak kabul edildiği konusunda ortak bir görüş bulunmaktadır.

⁷ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İz Yayıncılık, 2021), 19.

⁸ Yasin Ceylan, “Etik Değerlerin İnsan Yaşamındaki Yeri”, *İslamiyat* 4/3-7 (2001), 155-159.

⁹ Nasuh Günay, “Dinlerin Küresel Barışa Katkıları” (Uluslararası Davraz Kongresi, Isparta, 2009), 3164-3180.

¹⁰ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (01 Haziran 2011), 28.

Araştırmalara göre, dindarlık, ruhsallığın çeşitleri ve sabır arasındaki ilişkiyi inceleyerek ruhsal aşkınlık, bireyin inançları, dindarlık ve maneviyatla sabır arasında olumlu, anlamlı ve güçlü bir bağlantı olduğu sonucuna varmıştır.¹¹ Bu bağlamda, sabır tutumunun kazanılmasının, manevî gelişmişliği simgeleyen ruhsal aşkınlığın gelişimine yardımcı olduğu ifade edilebilir. Çünkü sabır olmadan bireyin zorluklar, acılar, sıkıntılarla etkili bir şekilde başa çıkması, bu deneyimleri gelişme ve olgunlaşma fırsatlarına dönüştürmesi zor görünmektedir.

Çeşitli dinlerin sabır yaklaşımlarını anlamak, bireylerin hayatın zorluklarına karşı tutumlarını belirleme ve bireysel-manevi gelişimlerine olan etkilerini anlamak açısından önemlidir. Bu, farklı dinlerin bireylerin sorunlarla başa çıkarken zihinsel süreçlerde yarattığı etkiyi ve sabırlı olmaya yönlendirdiği motivasyonu anlamamıza katkı sağlar.

3.1. Yahudilik

Yahudi perspektifinden bakıldığında, sabır Yahudi inancının temel bir unsuru olarak öne çıkar. Eski Ahit anlatıları boyunca Tanrı'nın sabrının vurgulandığı gözlemlenir.¹² Tanrı'nın sabrı ve sevgisi, Eski Ahit'in çeşitli yerlerinde Yahudi topluluğuna hatırlatılır. Eski Ahit'te, İsrail ulusuna karşı Tanrı'nın sabrını anlatan birçok hikaye bulunmaktadır.¹³

Yahudi tarihinde, Tanrı, seçilmiş kullarının tövbe etmesini ve onların kendisine dönmesini sabırla beklediği bir varlık olarak görülmektedir. Yahudi topluluğu, Tanrı'nın sabrını bir erdem olarak kabul ederek kendilerini teşvik etmiştir. Sabrı geliştirmek, Yahudi inancında bilge bir yaşam sürmenin bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Atasözleri kitaplarında, öfkeyle başa çıkmak için sabırlı olmanın önerildiği ifadeler bulunmaktadır. Yahudilere, "*Uzun süre sabırlı kalan kişi büyük bir anlayış gösterir; ancak hızlı öfkelenen kişi çılgınlık gösterir*" gibi öğütler verilmiştir.¹⁴ Vaiz Kitabı'nda ise "*Bir işin sonu başlangıcından daha iyidir ve sabır, gururdan daha iyidir*"¹⁵ şeklinde talimatlar yer almaktadır. Eyüp peygamber, Yahudi kutsal metinlerinde

¹¹ Sarah A. Schnitker - Robert A. Emmons, "Patience as a Virtue: Religious and Psychological Perspectives", *Research in the Social Scientific Study of Religion, Volume 18* (Brill, 2007), 177-178.

¹² Çıkış 34/6-7.

¹³ Nehemya 9/29-31.

¹⁴ Schnitker - Emmons, "Patience as a Virtue", 178.

¹⁵ Vaiz 7/8.

sabrın sembolü olarak öne çıkar. Eyüp'ün sabrı, imanın sağlam bir ifadesi olarak görülür ve Tanrı'ya olan tam teslimiyeti gösterdiği düşünülür. Eski Ahit bölümünde yer alan Eyüp kıssası, sabır temasını geniş bir şekilde ele alır. Eyüp, büyük bir trajedi yaşayan doğru bir adamdır ve Tanrı'ya karşı gösterdiği sabır, örnek bir davranış olarak kabul edilir.

Sonuç olarak, Yahudi inancında sabır, öfkeyle başa çıkmayı, yaşamın zorluklarına direnç göstermeyi ve Tanrı'ya olan güveni içerir. Sabır, sadece içsel bir güç değil, aynı zamanda Tanrı'nın planına olan güven ve teslimiyetle de ilişkilendirilir. Yahudi kutsal metinleri, sabrı erdemli bir özellik olarak ele alır ve hayatın zorluklarına karşı direnç göstermenin değerli bir nitelik olduğunu vurgular.

3.2. Hıristiyanlık

Hıristiyanlık, içsel güç, umut ve sevgiyle entegre edilen sabrı bir erdem olarak kutsal kitaplarında değerlendirmektedir. Havari Pavlus'un "I. Timothy" kitabında açıkladığı gibi, Mesih İsa'nın sınırsız sabrı, inananlara yol gösterici bir örnek teşkil etmektedir. Bu kavrayış, Tanrı'nın sabrı insanlığın kurtuluşuna olan kapıyı araladığını vurgular.¹⁶

İncil'de Hıristiyanlar arasında karşılıklı sabrın önemi vurgulanır. "*O size karşı sabırlıdır, birinin mahvolmasını istemez; fakat herkesin tövbe etmesini ister. Unutmayın ki Rabbimizin sabrı, kurtuluş anlamına gelir*"¹⁷ ve "*Tamamen alçakgönüllü ve nazik olun, birbirinize sevgi taşıyın, sabırlı olun*"¹⁸ kutsal sözleri, dayanışma ve sevgi içinde sabır göstermenin bir çağrısıdır.

Ayrıca, "*Sen oldukça sabırlı ol ve bekle, çünkü Rabbin yakında geliyor*"¹⁹ ifadesiyle, Mesih'in ikinci gelişini bekleyen inananlar gibi sabır sergileme vurgulanır. Bu perspektife göre sabır, sadece pasif bir bekleme değil, aksine güçlü, umut dolu ve sevinçli bir tutumu içermektedir. Hıristiyan anlayışı, stoacı sabır kavramından ayrılarak, yaşamın zorluklarına karşı aktif bir duruş sergilemeyi simgeler.

¹⁶ Schnitker - Emmons, "Patience as a Virtue", 178.

¹⁷ II. Petrus 3/9-15.

¹⁸ Efesliler 4/2.

¹⁹ Yakup 5/8.

Hıristiyanlık geleneği, büyük teologlar aracılığıyla sabrın derin anlamını ve önemini keşfetmiştir. Tertullian'dan başlayarak Augustine, Aquinas, John Calvin ve Soren Kierkegaard gibi önemli teologların sabır konseptine dair bazı görüşler:

Tertullian, bütün günahların temelini sabırsızlıkta görmüş ve erdemlerin en yüksekini sabır olarak tanımlamıştır. Bu temel perspektif, sabrın manevi hayatın temelini oluşturduğuna dair ilk teolojik yaklaşımlardan biridir. Hıristiyanlar, yas sürecinde olumlu bir tutum sergilemeli, intikam yerine bağışlayıcı bir yaklaşım benimsemeli ve kişisel şiddet ile iftira konularında sabırlı olmalıdır. Zira sabır, bireyi gerçek mutluluğa ulaştırabilir.²⁰

Augustine, sabrı bir lütuf olarak değerlendirmiş ve tevazu ile şükran arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Ayrıca, sabrın erdeminde azmin önemli bir nüansını vurgulamıştır.

Aquinas, sabrı sabırsızlık ile miskinlik arasında bir denge noktası olarak kavramlaştırmıştır. Sabrı, zorluklara dayanma ve hedefe doğru devam eden eylem olarak iki ayrı boyutta ele almıştır. Augustinus, Tanrı'nın insanlara verdiği büyük bir hediye olarak nitelendirdiği sabrı önemser. Ona göre, gerçek sabrın değerlendirilmesinde temel bir ölçüt vardır: Şehvetle lekelenmemiş olması. Bu tür bir sabır, ona göre övgü ve erdemle anılmaya değerdir. Bir birey, herkes tarafından beğenilmek ve alkışlanmak amacıyla değil, Tanrı'ya layık olmak, Onun emirlerine uygun bir şekilde ahlaki bir yaşam sürmek için sabır gösterebilir. Burada önemli olan, neden ve kim için sabrettiğimizdir. Augustinus, sabrı tükenenlere moral veren açıklamalarda bulunur. Ona göre, bu dünyada Tanrı için sabredenler, kaybediyor gibi görünseler de aslında kaybetmiş sayılmazlar. Şu anki acılar, gelecekte yaşanacak ihtişam düşünüldüğünde küçük ve geçici sıkıntılardır. Bu kısa süreli ve hafif zorluklar, muazzam bir zaferle sonuçlanacaktır.²¹

Calvin, sabrı öncelikle Tanrı'nın egemenliği ve takdirine güvenin bir yansıması olarak tasvir etmiştir. Calvin'in bakış açısı, sabrın temelinde güven ve bağlılık unsurunu vurgular.²²

²⁰ Nuh Yılmaz, "Tertullian'ın Kristolojisi", (2018).

²¹ Seda Özdal, *Augustinus'un Felsefesinde Mutluluk Kavramının Varlık, Bilgi ve Ahlak Kuramları Açısından Değerlendirilmesi* (Cumhuriyet Üniversitesi, 2018).

²² Doğan, "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır", 93-130.

Kierkegaard, sabrı bireysel özgürlük duygusuyla birleştirmiş ve kaçınılmaz acı çekme karşısında gösterilen tavır olarak vurgulamıştır. Ona göre, sabır, çekilme ve teslim olma değil, kuralların gerektirdiği alanda özgürlüğün ortaya çıkmasıdır.²³

Her bir teolog, sabrı kendi teolojik çerçevesinde anlamlandırmış ve bu erdemın manevi hayatın merkezine nasıl yerleştini açıklamıştır. Bu görüşler, Hıristiyan düşünce geleneğinde sabrın zengin ve çok boyutlu bir kavram olduğunu göstermektedir.

İncil, Hıristiyanlığın kutsal kitabı, içinde “sabr” kelimesini içeren birçok ifadeyle doludur. Bu ifadeler, Hıristiyanları yaşamlarında sabırlı olmaya teşvik eden önemli mesajlar içermektedir. İncil’de geçen ayetlerde, “Yaşlı erkeklere ölçülü, ağırbaşlı, sağduyulu olmalarını buyur. İmanda, sevgide ve sabırda sağlam olsunlar.” ve “Rab’bin önünde sakin dur, sabırla bekle; kızıp üzülmeye işi yolunda olanlara, kötü amaçlarına kavuşanlara.”²⁴ gibi ifadelerle sabrın önemi vurgulanır. Ayrıca, İbrahim’in sabırla vaade eriştiği belirtilir.²⁵

Hıristiyanlık öğretisine göre, bir Hıristiyan ancak denenme ve sıkıntı anlarında sabırlı olmayı öğrenir. Bu süreçte yaşanan sıkıntılar, inançlı bir Hıristiyan için birer öğrenme ve olgunlaşma fırsatı olarak değerlendirilir. İncil’de, “Kardeşlerim, çeşitli denemelerle yüz yüze geldiğiniz zaman, bunu büyük sevinçle karşılayın.”²⁶ ifadesiyle, sıkıntılarla karşılaşmanın sevinçle karşılanması öğütlenir. İncil’e göre, bir Hıristiyanın imanı sınıandığında dayanma gücü artar ve bu durum sabrını ortaya çıkarır. “Çünkü bilirsiniz ki, imanınızın sınavı dayanma gücünü yaratır.”²⁷ ifadesi, sıkıntıların ve denemelerin, bir Hıristiyanın karakterini güçlendirmek ve sabrını geliştirmek için birer fırsat olduğunu öne sürer. Hıristiyanlık öğretisine göre, Tanrı, insanların sabrını geliştirmek için uygun ortamlar hazırlamaktadır. Denemeler, bir Hıristiyanın sabrını sınavarak onun olgunlaşmasına katkı sağlar. Bu süreçte yaşanan sıkıntılar, bir Hıristiyanın sabrını ortaya çıkaran değerli deneyimler olarak kabul edilir.²⁸

Sonuç olarak, İncil’in öğretileri, Hıristiyanlara sabırlı olma, sıkıntılara sevinçle yaklaşma ve bu denemelerin karakterlerini güçlendirmek için birer fırsat olduğunu

²³ Schnitker - Emmons, “Patience as a Virtue”, 179.

²⁴ Titus 2/2.

²⁵ Mezmurlar 37/7.

²⁶ İbraniler 6/15.

²⁷ Yakup 1/2.

²⁸ Doğan, “Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır”.

öğretir. Bu perspektif, Hıristiyanların yaşamlarında sabrı anlamlı kılmaya ve güçlü bir karakter geliştirme yolunda ilham almasını sağlar.

3.3. Uzak Doğu Dinleri

Uzak Doğu dinlerinde, sabır temel bir değer olarak desteklenir. Bu dinlerde, “acı” teması önemli bir yer tutar ve sabır, özellikle acıya tahammül etmek ve zorlukları karşılamak üzerinden ele alınır. Uzak Doğu dinlerinde genel bir anlayış, acıya tahammül etmenin, zorlukları karşılamak ve insan olgunlaşmasının temel şartı olduğudur. Bu perspektifte, yoğun ve acılı duyguların insan üzerinde cesaret ve kabullenme duygusu uyandırdığı düşünülür.²⁹ Bu dinlerde, acıyla başa çıkmanın doğru bir yolunun, umut ya da korkuyla hareket etmek olmadığına vurgu yapılır. Acıyı bastırmaya veya ondan kaçınmaya çalışmak, gelecekteki belirsizlikleri umut etmek yararsız kabul edilir. Gerçek deneyim sırasında hissedilen korkunun, önceden korkulan şeyden daha büyük olduğu farkındalığına ulaşmak önemlidir. Acıyla bilinçli bir şekilde yüzleşmek, bireyde kesin ve zorlayıcı bir bilinç oluşturur. Bu bilinç, özgüveni artırır ve sabrı geliştirir. Acıdan kaçınmak yerine onunla yüzleşmek, bireyin olgunlaşma sürecinde etkili bir çözüm olarak kabul edilir.³⁰

Uzak Doğu dinlerinde Budizm ve Hinduizm, yaşamın temel gerçeklerine karşı sabrın merkezi bir rol oynadığı dinlerdir. Budizm’de sabır, mükemmel Bodhi’yi gerçekleştirmek için bir “bodhisavattva” pratiği olan altı mükemmellikten biridir. 14. Dalai Lama, sabrın, saf ahlaka sahip olabilmek için geliştirilmesi gereken bir özellik olduğunu vurgular.³¹ Budist yaşamda sabırsızlığın ortadan kaldırılması ve sabrın teşvik edilmesi, bireyin olgunlaşma sürecinde kritik bir rol oynar. Budist öğretilere göre, hayatta acı çekme durumlarına karşı karamsar olmamak, sabır ve öfke kontrolü gereklidir. Sabırsızlık, acıyı ortadan kaldırmaz; aksine, bu duygusal durumu artırabilir. Budizm, sabrın öfkeye karşı bir panzehir olduğunu öne sürer ve sabrın merhamete yol açtığını belirtir.³²

²⁹ Senail Özkan, *Ölüm felsefesi: Mısır’da Upanişadlar’da, Budizm’de ve Hıristiyanlık’ta* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 202.

³⁰ Tara Bennett Goleman, *Duyguların Simyası: Kalbinize Giden Yolu Aklınızla Açın*, çev. Ebru Kılıç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003), 52.

³¹ John Powers, “Bodhisattva-bhūmi”, *Oxford Research Encyclopedia of Religion*, 2023, 997,998.

³² Schnitker - Emmons, “Patience as a Virtue”, 180.

Hindu dininde, erdemli bir yaşamın bir parçası olarak sabır gelişimi teşvik edilir. Vedalar'da sabır erdemi ile ilgili ifadeler ve öğretiler bulunur. Örneğin, Mahabharata'da kraliyet prensinin sabrıyla övülmesi, alçak gönüllülük, doğru arkadaşlık ve kontrolünü içeren erdemli bir karakter olarak tasvir edilir.³³

Acı kavramı, Hinduizm, Caynacılık ve Buddhacılık gibi dinlerde metafizik bir öge olarak kabul edilir. Bu inançlara göre acı, insan karakterinin bir parçasıdır ve aynı zamanda bir kurtuluş yolu olarak değerlendirilir. Acının varoluş yeri beden olarak kabul edilir. Bu nedenle beden acı çeker, çünkü acının mekânıdır; duyular, objeler, algılar acı içerir, çünkü onlar acıya yönlendirirler; zevk de acı içerir, çünkü onu takip eden acı gelir. Ancak Doğu inancı umutsuzluğa kapılmaz. Bilge kişi, özgürlüğü dünyadan çekilme, çile ve inancının ilkelerini tam anlamıyla uygulama, yoga gibi bedensel teknikleri pratik etme yoluyla kazanır. İnsan yaşamının sefaleti, tanrıların bir cezası değil, sadece insanların cehaletidir. Bilgiliye erişmiş kişi, dışarıdan bakıldığında belki de sıradan bir yaşam sürer, ancak aslında başka bir yerdedir, özgürdür ve insanlık koşullarının ötesindedir. Eyüp'ün isyanı, Hindu ve Buddhacı anlayışa göre anlamsızdır. İnsanlar arasındaki eşitsizliğin sosyal veya tarihsel koşullarla bir ilişkisi olmadığını, sadece insanların karma (tapınma, eylem ve sonuçları) yansıttığını belirtir. Acı, her zaman, acı çeken kişinin geçmişteki erdemli davranışların bir ödülü olarak gördüğü, ancak unuttuğu bir gerekliliğin damgasını taşıyan nedenlerden dolayı hak edilmiştir. Hayat acı ve sıkıntıdır, aşamalı bir arınmaya götüren acının dağılmasıdır. Hayali görüntülerden sonra cehalet geriler, hayaller dağılır. Ancak kurtuluşa ulaşmadan önce yol uzun ve acı karma içkisini tam anlamıyla içmeden mümkün değildir. Acının kökeni, karmayı düzenleyen ödül ilkesindedir. Acının yoğunluğu ve özellikleri, kişiden kişiye değişse de bu kaçınılmaz yasaya tabidir.³⁴

Budizm'in Mahayana mezhebinde, meditasyon yaparken olumsuzluklara karşı sabır göstermek vurgulanır. Hinduizm'de ise sabır, bireyin kurtuluşa hazırlanabilmesi için meditasyon pratiği sırasında sürekli çaba gösterme ve usanmama gerekliliğini içerir.³⁵

³³ Manu (Lawgiver), *The Law Code of Manu*, çev. Patrick Olivelle (Oxford University Press, 2004), 142.

³⁴ David Le Breton, *Acının antropolojisi*, çev. İsmail Yerguz (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2010).

³⁵ Doğan, "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır".

Budizm ve Hinduizm perspektiflerinden sabır, insanın içsel gelişimi, merhamet ve olgunlaşması için kilit bir unsurdur. Her iki din de sabrın, yaşamın zorluklarına karşı anlayışlı ve sakin bir tutum geliştirmek adına temel bir öğretiyi vurgular.

Aynı şekilde, Manu Kanunu'nda geçen “...zorluklara sabırlı ol, arkadaşça, zihninde biriken herhangi bir özgürlükçü ve bir hediye alıcıya, tüm yaşayan canlılara karşı merhametli ol”³⁶ ifadesi, bireyleri sabırlı bir yaşam sürmeye davet etmektedir. Sabır pratiği, mukaddes mutluluğa ve suçluluktan arınmaya yönelik diğer ruhsal disiplinlere ek olarak değerlendirilir. Manu Kanunu'na göre, Vedanın günlük çalışması, bireyin yeteneğine göre büyük kurbanların performansı ve acı içinde sabır, tüm günahları hızlıca yok ederek ölümlü günahlara neden olanları bile bertaraf eder. Ayrıca, “Azimli, nazik, sabırlı... eğer bu şekilde sürekli yaşarsa kesinlikle cenneti kazanır”³⁷ ifadesiyle sabırlı bir yaşamın ödüllendirileceği vurgulanmaktadır.

Taoizm'de, diğer Uzak Doğu dinlerine benzer şekilde, sabır merkezi bir karakter özelliğidir. Taoizmin kurucusu Lao-tzu, öğretilerini “Sadelik, sabır ve merhamet/şefkat. Bu üçü sizin en büyük hazinenizdir” şeklinde özetler. Lao-tzu, sabrın değerini “Sabır hem dost hem de düşmanla uyum içinde olmanızı sağlar” ifadesiyle vurgular. Özellikle sabrı, karşılaşılan durumları anlamak, duruma mücadele etmek ve dürtüden kaçınmak için gerekli bir değer olarak tanımlar.³⁸

3.4. İslam

İslam inancında sabır, sadece kişiler arası ilişkilerde değil, aynı zamanda öfkeyle başa çıkma ve beklemenin erdemini öğrenme amacını taşıyan bir değerdir. İslam'ın temel kaynaklarında ve tasavvuf geleneğinde sabra derin anlamlar yüklenmiş, Allah'ın sabırlı olduğu vurgulanmıştır. Sabır, tüm peygamberlerin ortak özelliği olarak kabul edilir ve İslam perspektifine göre inanç, ibadet ve ahlak gibi alanlarda önemlidir. Tasavvuf geleneğinde sabır, kâmil insanın nefis mertebelerindeki bir durak olarak kabul edilir. İslam

³⁶ Patrick Olivelle, *Manu's Code of Law: a Critical Edition and Translation of the Mānava-Dharmaśāstra* (New York: Oxford University Press, 2005), 150.

³⁷ Olivelle, *Manu's Code of Law: a Critical Edition and Translation of the Mānava-Dharmaśāstra*, 248.

³⁸ Schnitker - Emmons, “Patience as a Virtue”, 181.

ahlakında, nefse karşı mücadelede sabır gücüne sahip olmak önemlidir ve bu mücadele, manevi gelişimin sürekliliği açısından kritiktir.³⁹

İslam'a göre sabır, zorluklar ve sıkıntılar karşısında sadece pasif bir şekilde tahammül etmek değil, aynı zamanda olumlu bir yaklaşımla ve umutlu bir şekilde hareket etmek anlamına gelir. Sabır, hoşlanılan durumların yanı sıra hayır olarak bilinen şer olaylarına karşı da olumlu bir tutum sergileme fikrini içerir. Sabır, İslam'ın anlayışında aktif bir eylem olarak görülür. Ayetler ve hadisler, sabır, merhamet, yardımseverlik gibi niteliklere vurgu yapar ve ahlaki değerlere teşvik eder.⁴⁰

Kur'an'da sabır, dünya hayatında ve ahirette ödüllendirilecek bir erdem olarak değerlendirilir. Müminlere, sabır ve dua ile umutlarını güçlendirmeleri teşvik edilir. Sabır, dünya işlerinde olumlu etkiler getirir ve ahirette de ödüllendirilir. İslam, sabrın gücünü dua ile birleştirmeyi ve bu sayede sıkıntılı zamanları daha kolay atlatmayı öğütler.⁴¹

Sonuç olarak, İslam'ın öğretilerine göre sabır, manevi gelişim, ahlaki değerlerin benimsenmesi ve dünya işlerinde başarı için önemli bir kavramdır. Sabır, mücadele, azim ve olumlu bir tutumu içerir; aktif bir eylem olarak değerlendirilir ve dua ile birleştirildiğinde güçlenir. İslam, sabrın dünya ve ahiretteki kazanımlarını vurgular, bu da müminlere umut ve güç verir.

³⁹ Faruk Karaca, *Dini gelişim teorileri* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007), 266; Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 150.

⁴⁰ Robert Frager, *Manevi Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, çev. Ömer Çolakoğlu (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 29.

⁴¹ Mustafa Çağrı, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK VE İSLAM'DA HZ. EYÜP

1.1. YAHUDİLİK'TE HZ. EYÜP

Hız. Eyüp ile ilgili bilgilerin neredeyse tamamına yakını İsrailiyat kaynaklarından elde etmekteyiz. Yaşadığı yer, soyu, eşi, çocukları, malları, arazileri, zenginliği vb. bilgileri İslam kaynaklarına göre daha ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Hız. Eyüp, Eyüp Kitabı'na göre Ûs ülkesinde, eşi ve yedi oğlu ile üç kızıyla birlikte doğuda yaşardı. Bu bölgede insanlar arasında en zenginlerden biriydi. Sahip olduğu yedi bin koyun, üç bin deveye, üç yüz çift eşeğe ve sayısız hizmetçiye sahipti. Ancak en dikkate değer özelliği, Tanrı'ya karşı derin saygı ve kötülükten kaçınma konusundaki kararlılığıydı.⁴² Hız. Eyüp'ün oğulları her gece sırayla şölenler düzenler, kız kardeşleriyle birlikte sabaha kadar ziyafet çeker, şarap içerlerdi. Kitapta, Hız. Eyüp'ün bu şölenlere katılıp katılmadığı belirsiz olsa da sabah olunca çocuklarının sarhoşken Tanrı'ya karşı saygısızlık yapabileceklerinden endişe duyduğu ve bu sebeple onları kutsadığı, her biri için Tanrı'ya adaklar sunduğu ifade edilmektedir.⁴³

Hız. Eyüp'ün yaşadığı döneme ilişkin kesin bir bilgi olmamakla birlikte, çocuklarını kutsaması ve adaklar sunması, genellikle Hız. İbrahim'in yaşadığı zamanlarla aynı veya ondan önce bir zaman diliminde yaşadığını gösteren işaretler olarak kabul edilir. Eyüp'ün çocukları için yaptığı kutsama, ailesinin kâhinlik geleneğinden geldiğini gösteriyor ki bu tür kâhinlik uygulamaları, genellikle Hız. Musa'dan önceki dönemlerde, yani Atalar döneminde görülmekteydi.⁴⁴

1.1.1. Eski Ahit'e Göre Hız. Eyüp

Hız. Eyüp'ün isminin kökeni ve anlamıyla ilgili bilgiler, dinlere ve kaynaklara bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Yahudiliğin kutsal kitabı olan Eski Ahit'te adı

⁴² Eyüp 1/3.

⁴³ Eyüp 1/4.

⁴⁴ William MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004), 1/595.

“İyyôb” (İyyôv) şeklinde geçer. Yahudi bilginler arasında, isminin anlamı konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, Eyüp ismi “ayâv” kökünden türetilmiş olup “düşman olmak, düşmanca davranmak” gibi anlamlara gelebilir. İkinci görüş ise Eyüp isminin “*sabırla hastalığa katlanmak veya ey ilahi baba! Neredesin?*” anlamına geldiğini savunmaktadır.⁴⁵

Tevrat’ın içinde yer alan “*Eyüp Kitabı*”, tarzı açısından diğer bölümlerden ayrı bir nitelik taşır. Orijinali İbranice olan bu kitap, 1:2-32, 1:5 ve 42:7-17 bölümleri hariç olmak üzere, çoğunlukla karşılıklı diyalogları içeren bir şiir formunda kaleme alınmıştır.⁴⁶

Kitapta Hz. Eyüp ve çocukları hakkında bu bilgiler verildikten hemen sonra, onun yaşadığı olaylar ve denemeler anlatılmaya başlar. Kitaba göre, bir gün ilahi varlıklar Tanrı’nın huzuruna çıkar, ancak Şeytan da aralarında bulunur. Tanrı Şeytan’ın varlığını fark edince, ona nereden geldiğini sorar. Tanrı, yeryüzünden geldiğini belirten Şeytan’a, Hz. Eyüp’ü tanıyıp tanımadığını sorar. Şeytan, Hz. Eyüp’ün, kötülükten kaçınan, kusursuz ve Tanrı’ya derin saygı duyan biri olduğunu söyleyerek onu övmeye başlar. Ancak Şeytan bu durumu kabullenemez ve Hz. Eyüp’ün asıl korkusunun mal varlığını kaybetmek olduğunu iddia eder. Onu sınamak için Tanrı’dan izin ister. Tanrı, Hz. Eyüp’e zarar vermemesi koşuluyla Şeytan’a izin verir ve böylece Hz. Eyüp’ün ilk sınavı başlamış olur.⁴⁷

İbranice kökenli kelime olan “Şeytan”, Eski Ahit’in erken dönemlerinde “düşman, muhalif, engelleyici, dava eden, suçlayan ve gerçek niyetini gizleyen kişi”⁴⁸ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu terim, İbranicede “suçlayıcı” anlamına gelirken, Eski Ahit metinlerinde çeşitli negatif veya karşıtlık ifade eden kavramlar için kullanılmıştır. Eski Ahit’te, Şeytan hakkındaki bilgilerin kısıtlı olması, onun rolünü tam olarak anlamayı zorlaştırmaktadır. Ancak metinlerde genellikle insanları ve toplumları doğru yoldan saptıran, düşmanca bir varlık olarak betimlenirken aynı zamanda itaatkâr ve Tanrı’nın sözünden sapmayan bir varlık olarak da gösterilmiştir. Eyüp Kitabı’nda ise Şeytan’ın, itaatkâr olmasının yanı sıra Tanrı’nın huzuruna sessizce girebilecek kadar kurnaz olduğu

⁴⁵ Ömer Faruk Harman, “Eyyüb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts.

⁴⁶ Mevlüt Erten - Yasemin Kuyucu, “Kur’an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyüb”, *Kalemname* 7/14 (2022), 564-586.

⁴⁷ Eyüp 6/12.

⁴⁸ Salime Leyla Gürkan, “ŞEYTAN”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts.

ve Tanrı'yı kelimeleriyle etkileyebilen güçlü bir varlık olarak vurgulandığı görülmektedir.⁴⁹

Hız. Eyüp, Tanrı ile Şeytan arasındaki konuşmadan habersiz bir şekilde evinde yemek yemekte ve şarap içmektedir. Bu sırada evine bir ulak girer ve Sabalıların, sürüsüne yapılan saldırı sonucunda uşaklarıyla birlikte sahip olduğu tüm öküzlerin ve eşeklerin katledildiği haberini Hız. Eyüp'e verir. İlk ulak henüz konuşmasını bitirmeden ikinci bir ulak girer ve "Tanrı ateş yağdırarak koyunlarla birlikte uşakları da yok etti" der. Bu sırada bir diğer ulak, Kildanilerin develere saldırdığını ve develerle birlikte uşakların da öldürüldüğünü bildirir. Hız. Eyüp, bu haberlere henüz tepki vermeden başka bir ulak daha gelir ve en acı haberi verir. Bu haber, Hız. Eyüp'ün büyük ağabeyinin evindeyken, çocuklarının hepsinin çölden gelen bir rüzgârın evlerini yıkması sonucunda enkaz altında kalarak öldüğü haberidir.⁵⁰

Tüm bu haberleri alan Hız. Eyüp, Şeytan'ın beklediği gibi bir tepki vermek yerine, sessiz kalmaz ve secdeye giderek şu ifadeleri söyler: "*Bu dünyaya çıplak geldim, çıplak gideceğim. Rab verdi, Rab aldı. Rabbin adına övgüler olsun.*"⁵¹ Bu sözlerle Şeytan'ın tuzaklarına düşmez ve içten bir kabullenme ve teslimiyet ifadesiyle duruşunu korur. Bu olayların ardından, Tanrı'nın huzuruna yeniden çıkan Şeytan, Hız. Eyüp'ün canına zarar vermek istediğini belirterek izin ister çünkü ona göre, "*İnsan canı için her şeyini verir.*" Bunun üzerine Tanrı, Şeytan'ın Hız. Eyüp'ün canını alması haricinde her istediğini yapabilmesi için Şeytan'a izin verir.⁵² Böylece Hız. Eyüp'ün gerçek sınavı başlamıştır. Tanrı'nın yanından ayrılan Şeytan, Hız. Eyüp'ün yanına gelir ve vücudunda baştan aşağıya çıbanlar oluşturur. Hız. Eyüp, bu hastalığını şu sözlerle anlatır: "*Bedenimi kurt kabuk kapladı, çatlayan derimden irin akıyor, tükürüğümü dahi yutmakta zorlanıyorum, her geçen gün yaralarım artıyor, nefes almakta zorlanıyorum, bedenim delik deşik, kollarım bacaklarım çırpı gibi kaldı, soluğum karımı tiksindiriyor, kardeşlerim ve dostlarım benden tiksiniyor, bir deri bir kemiğe döndüm.*"⁵³ Hız. Eyüp, yaşadığı acıları ve hastalığı bu şekilde ifade etmektedir.

⁴⁹ Erten - Kuyucu, "Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hız. Eyyüb".

⁵⁰ Eyüp 1/13-19.

⁵¹ Eyüp 1/20-21.

⁵² Eyüp 2/4-6.

⁵³ Eyüp 7/5-19; Eyüp 9/17-18; Eyüp 16/14; Eyüp 19/17-20.

Eyüp kitabını üç ana bölüme ayırmak mümkündür. İlk bölümde Hz. Eyüp'ün refah içinde yaşadığı zengin ve sağlıklı günler anlatılıyor. İkinci bölüm, Hz. Eyüp'ün hastalığının başlama sürecini, isyanını ve arkadaşlarıyla yaşadığı çatışmaları içeriyor. Üçüncü ve son bölümde ise Hz. Eyüp'ün Tanrı ile olan diyalogunu ve nihayetinde sağlığına kavuşmasını anlatır.

Kitapta, yaşadığı zorluklara rağmen isyan etmeyen Hz. Eyüp'le karısının karşılıklı konuşmasına da değinilmektedir. Kitaba göre Eşi, Hz. Eyüp'e yönelerek, *“Hala doğruluk sürüyor musun? Tanrı'ya söv de öl bari!”* Hz. Eyüp ise şu cevabı veriyor: *“Aptal kadınlar gibi konuşuyorsun. Tanrı'dan gelen iyiliği kabul edelim de kötülüğünü kabul etmeyelim mi?”*⁵⁴ dediği aktarılmaktadır.

Bu bölüm kitapta Hz. Eyüp'ün eşinden bahsedilen tek bölümdür. Burada, eşinin, Hz. Eyüp'ü günaha davet eden ve onun ölümü arzulayan bir kişi olarak betimlendiği görülür. Bu bilgiden, eşinin çocuklarını kaybetmesi ve yaşadığı tüm şeyleri Hz. Eyüp'ün sorumluluğunda gördüğü ve bu durumun derin acısıyla böyle konuştuğu söylenebilir.⁵⁵ Bunun yanında Eski Ahit'te kadınların genel olarak eşlerini doğru yoldan saptıran birer Şeytan'a benzetilmesi çok normal bir durum gibi görülmektedir. Çünkü Eski Ahit'te, insanlığın ilk atası olan Hz. Adem'in cennetten çıkarılmasının sebebi bir kadın olarak gösterilmiş ve Hz. Adem'in sözleriyle de bu iddia desteklenmeye çalışılmıştır.⁵⁶

1.1.2. Hz. Eyüp ve Arkadaşları

Hz. Eyüp ile eşinin tartışması sonrasında, kutsal kitaplarda anlatılan hikâyeye göre, bazı Yahudi bilginleri tarafından peygamber olarak kabul edilen üç arkadaş⁵⁷ Temanlı Elifaz, Şuahlı Bildat ve Naamalı Sofar adlarıyla anılan kişiler, onu ziyaret etmiştir. Ancak bu ziyaretin ardından anlatılanlar, Hz. Eyüp'ün daha önce sergilediği sabrının zayıfladığı, rol ve tutumlarının değişmeye başladığı görülmüştür. Kitap'ta 3-32 bâblar arasında bu dört kişinin çerçevesinde geçen diyaloga yer verilmiştir. 32. Bâb ve sonrasında konuya Elihu isminde bir genç dâhil olur.

⁵⁴ Eyüp 2/10.

⁵⁵ Erten - Kuyucu, “Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyûb”.

⁵⁶ Yaratılış 3/12.

⁵⁷ Eldar Hasanov, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2014), 690.

Arkadaşları, Hz. Eyüp'ü ziyaret ettiklerinde ilk yedi gün boyunca sessiz kalıp konuşmamışlardır. Bu sürenin sonunda sessizliği ilk bozan ise Hz. Eyüp olmuştur ve doğduğu güne lanet ederek konuşmaya başlar. Bu noktadan itibaren Hz. Eyüp'ün sabrının sona erdiği ve yaşadığı sıkıntılardan dolayı artık ölmeyi arzuladığı açıkça gözlemlenir. O, yaşadığı bu sıkıntıların nedenini anlayamaz ve isyan etmeye başlar. İçinde bulunduğu durumu ise: *“Korkularım vardı, endişelerimin dağılımı geldi. Huzur, sükûnet ve rahatlık yerine yalnızca kaos ve performans var.”*⁵⁸ diyerek özetler.

Muhtemelen Hz. Eyüp'ten bu tür ifadeleri duymayı beklemeyen Elifaz, sert bir üslupla Hz. Eyüp'ü azarlar ve ardından şu şekilde bir yorum yapar: *“Düşün biraz: Hangi suçsuz yok oldu, nerede doğrular yıkıma uğradı? Benim gördüğüm kadarıyla fesat sürenler, kötülük tohumu ekenler ettiklerini biçiyor. Tanrı'nın soluğuyla yok oluyorlar.”*⁵⁹ Elifaz, gözlemlerine dayanarak bu yorumda bulunur. Elifaz'a göre, genellikle insanların karşılaştıkları felaketlerin temel nedeni, işledikleri günahlardır. Aynı bakış açısı, Hz. Eyüp için de geçerlidir. Ona göre, Hz. Eyüp'ün karşılaştığı sıkıntıların tek sorumlusu yine Hz. Eyüp'ün kendisidir dolayısıyla Tanrı'yı suçlaması yerinde bir davranış değildir.

Elifaz, başlangıçta gergin bir tonla başladığını konuşmasını daha yumuşatarak: *“Havaya uçuşan kıvılcımlar gibi sıkıntı çekmek için doğar insan. Oysa ben Tanrı'ya yönelir, davamı ona bırakırdım. Anlayamadığımız büyük işler, sayısız şaşılmalı işler yapan O'dur.”*⁶⁰ bu ifadeleriyle arkadaşına sabrı hatırlatmayı, dua etmeyi ve Tanrı'nın yüceliğini ve bilgeliğini vurgulamayı sürdürüyor.

Elifaz'ın bu söylediklerinden sonra doğru sözler sarf etmediğini anlayan Hz. Eyüp *“Keşke üzüntüm tartılabilse, acım teraziye konabilseydi!”* söyleyerek böyle sözlerin ağzından çıkmasının tek nedeninin çektiği sıkıntılar ve elem olduğunu dile getirmiştir. Eyüp, Elifaz'ın söylediklerini zaten kendisi de bilmektedir. Ama o dostunun, zor zamanında ona destek olmak yerine suçlamayı tercih ettiğini düşünmektedir. Hz. Eyüp arkadaşın olan gönül kırıklığını; *“Gücüm nedir ki bekleyeyim? Sonum nedir ki sabredebeyim? Taş kadar güçlü müyüm? Elim tunçtan mı? Çaresiz kalınca kendimi kurtaracak gücüm mü olur? Kederli insana dost sevgisi gerekir, her şeye gücü yetenden*

⁵⁸ Eyüp 3/25-26.

⁵⁹ Eyüp 4/7-9.

⁶⁰ Eyüp 5/8-9.

*korkmaktan vazgeçse bile. Kardeşlerim kuru bir dere gibi beni aldattı.*⁶¹ sözleriyle düşüncelerini aktardıktan sonra arkadaşlarına hangi noktalarda hatalı olduğunu ve günahının ya da suçunun ne olduğunu sorar. Ardından; *“Bırakın artık, haksızlık etmeyin, bir daha düşünün, davamda haklıyım. Ağzımdan kötü bir söz çıkıyor mu, damağım kötü niyeti ayırt edemiyor mu?”* diyerek karşı tarafın Tanrı olması hasebiyle hatalı tarafta yer aldıklarını düşündüğünden dolayı onları iki yüzlü olarak nitelendirir. Sonra Tanrıya yönelir ve *“Günah işledimse ne yaptım sana, ey insan gözcüsü? Niçin beni kendine hedef seçtin? Sana yük mü oldum? Niçin isyanımı bağışlamaz, suçumu affetmezsin. Çünkü yakında toprağa gireceğim, beni çok arayacaksın ama ben artık olmayacağım.”*⁶² İfadelerini söyleyerek kendince Tanrı’ya sitem eder. Akabinde Bildat söz alır;

*“Ne zamana dek böyle konuşacaksın, sözlerin sert rüzgâr gibi, Tanrı adaleti saptırır mı, her şeye gücü yeten doğru olanı saptırır mı? Oğulların O’na karşı günah işlediyse, isyanlarının cezasını vermiştir. Ama sen gayretle Tanrı’yu arar, her şeye gücü yetene yalvarırsan, temiz ve doğrusan, O şimdi bile senin için kolları sıvayıp, seni hak ettiğin yere geri getirecektir. Başlangıcın küçük olsa da sonun büyük olacak.”*⁶³

Bildat, konuşmasına Elifaz’ın göre daha merhametli bir şekilde giriş yapar. Bildat, Elfaz’ın aksine, arkadaşının içinde bulunduğu zor durumu ve sıkıntıları Tanrı’ya olan inancını koruyarak aşabileceğine dair umut verme çabası içerisindedir. Ona, her şeye rağmen inancını koruduğu takdirde zorlukların üstesinden gelebileceği konusunda cesaret verir. Yaşananların nedenini ise Hz. Eyüp’te değil, çocuklarında ve onların yaşam tarzlarında olduğunu ileri sürer. Bildat, konuşmasında Elfaz’ın günah ve ceza arasındaki ilişkiyi doğrulayan tarihsel örnekler sunarak desteklerken, aynı zamanda Hz. Eyüp’ü isyanından vazgeçirmeye çalışır. Ve konuşma sırası Hz. Eyüp’e gelmiştir:

*“Biliyorum, gerçekten öyledir, ama Tanrı’nın önünde insan nasıl haklı çıkabilir? Biri O’nunla tartışmak istese, binde bir bile olsa ona yanıt veremez”*⁶⁴ *“Acılarımı unutayım, üzgün çehremi değiştireyim desem, bütün dertlerimden yılarım. Çünkü beni suçsuz saymayacağını biliyorum. Madem suçlanacağım, neden boş yere*

⁶¹ Eyüp 6/11-15.

⁶² Eyüp 7/20-21.

⁶³ Eyüp 8/1-7.

⁶⁴ Eyüp 9/1-3.

uğraşayım; O benim gibi insan değil ki O'na yanıt vereyim, birlikte mahkemeye gideyim. Keşke aramızda bir hakem olsa da elini ikimizin üstüne koysa!”⁶⁵

Hız. Eyüp'ün Bildat'a verdiği yanıt, aslında genel olarak düşüncelerinin özeti ve yansıması şeklindedir. Eyüp'e göre, kendisinin haklı olup olmamasına bakılmaksızın Tanrı'ya karşı masumiyetini savunması ve kanıtlaması mümkün değildir. Çünkü Tanrı ile bir anlamda mücadele etmek ya da O'nunla tartışmaya girmek sadece cahillerin ve aptalların yapabileceği bir eylemdir. Çünkü O, evrenin ve kâinatın sahibi ve her şeye gücü yeten tek varlıktır ve bu kudretinin de farkında olduğu için adaletsizlik yapmaktan çekinmez. Çünkü Tanrı'ya haksız da olsa yaptıklarından dolayı hesap sorabilecek sorgulayacak kimse bulunmamaktadır. Hız. Eyüp, Tanrı'ya isyan ederek sözlerine devam eder. Ona göre, Tanrı, kendisinin iyi olduğunu bildiği halde ona acı çektirmektedir. Aynı zamanda, kötü insanlara da hak etmedikleri halde sadece Tanrı istediği için nimetlerinden sonuna kadar faydalanma imkânı sağlar. Sofar, Hız. Eyüp'ün bu ifadelerine hiddetlenerek söze girer:

“Bunca söz yanıtız mı kalsın? Çok konuşan haklı mı sayılısın? Saçmalıkların karşısında sussun mu insanlar? Sen alay edince kimse seni utandırmaz mı? Tanrı'ya inancım arıdır diyorsun, senin gözünde temizim. Ama keşke Tanrı konuşsa sana karşı ağzını açsa da bilgeliğin sırlarını bildirse! Çünkü bilgelik tek yönlüdür. Bil ki Tanrı günahlarından bazılarını unuttu bile.”⁶⁶

Sofar, Hız. Eyüp'ü, kibrinden dolayı gerçekleri görememekle suçlar. O, yaşadığı her türlü sıkıntıyı Tanrı'ya yüklemesi ve Onu adaletsizlikle itham etmesinin temel nedeninin, Hız. Eyüp'ün cahilliğinden dolayı olduğunu savunur. Hız. Eyüp'ün, gerçekte düşündüğü kadar bilge olmadığını ve yaşananların ardındaki hikmeti kavrayamadığını dile getirir. Tanrı'nın kudreti ve büyüklüğü konusundaki eksik bilgisi, onu bu tarz ifadelerde bulunmaya yöneltmiştir. Eğer olayları Tanrı'nın bakış açısından değerlendirip yorumlayabilseydi, aslında yaşadığı acıların kendi suçu kadar büyük olmadığını fark edebilirdi.⁶⁷ Sofar, Hız. Eyüp'ün sağduyusuz olduğunu iddia eder. Ona göre, Hız. Eyüp'ün yapması gereken en önemli şey, Tanrı'nın yüceliğini kabul etmek ve O'nun oluşturduğu düzene içtenlikle itaat etmek, samimi bir şekilde dua etmesidir. Bütün bu konuşulanları

⁶⁵ Eyüp 9/27-29; Eyüp 9/32-33.

⁶⁶ Eyüp 2/6.

⁶⁷ MacDonald, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, 1/606.

duyan Hz. Eyüp, orada bulunan arkadaşlarını muhatap alarak konuşmaya başlar: *“Kendinizi bir şey sandığınız belli, ama bilgelikte sizinle ölecek! Sizin kadar benim de aklım var, sizden aşağı kalmam, kim bilmez bunları?”*⁶⁸

Hz. Eyüp, bu ifadeleriyle arkadaşlarının kendilerini bilge olarak görmelerini sorgular. Aslında, işlerin arkasındaki derin anlamı göremeyenlerin onlar olduğunu dile getirir. Olaylara sığ bir bakış açısıyla yaklaştıkları için, Hz. Eyüp’ün isyanının sebebini dahi anlamaktan uzak kaldıklarını ifade eder. Tanrı’nın kudretine ve yeryüzünde kurulmuş muazzam sisteme, düzene dair örnekler vererek konuşmasına devam eder. O, bu gerçeklerin zaten farkında olduğunu belirtir. Ancak onun aklını kurcalayan tek bir konu vardır: Bu kadar kusursuz bir varlık olan Tanrı’nın, emirlerine uymayan, isyan eden, kötü davranışlar sergileyen insanlara ceza vermek yerine, isyan etmeyen iyi insanları neden cezalandırdığıdır.⁶⁹

Sonraki pasajlarda, arkadaşlar arasındaki diyaloglar giderek suçlamalarla dolu bir hal alırken, Hz. Eyüp’ün tavrının da giderek sertleştiği fark edilir. Ona göre, arkadaşları gerçekleri dile getirmek yerine, Tanrı’nın suçlu ve haksız olduğunu bildikleri halde taraf tutarak doğruları konuşmaktan kaçınırlar. Hz. Eyüp’ün arkadaşlarının söyledikleri, genellikle zaten bildiği şeyleri tekrar etmekle sınırlıdır. Bu sözler, onu teselli etmek bir yana dursun daha da öfkelenir ve Hz. Eyüp onları yalancı ve “değersiz hekimler”⁷⁰ olarak nitelemiştir. Hz. Eyüp’e göre, arkadaşları insanları aldattıkları gibi Tanrı’yı da aldatmaktan geri durmazlar. Bu yüzden, onların sessiz kalması, konuşmalarından çok daha evladır. Artık, sözlerinin hiçbir faydası olmayan arkadaşlarıyla konuşmak istemediğini dile getirir. Söylediklerinden dolayı Tanrı’nın onu cezalandırabileceğini, gazaba uğratabileceğini bile göze alarak, artık tek muhatabının sadece Tanrı olduğunu söyler.⁷¹

Bundan sonraki kısımda, Hz. Eyüp, kendisi de ifade ettiği gibi Tanrı’ya yönelir ve her zaman iletişime geçtiği gibi O’nunla iletişime geçer. Konuşmasında, karşılaştığı her türlü zorluğun ve sıkıntının sorumlusu olarak Tanrı’yı gösterir. Dünyadaki adaletsizlik nedeniyle Onu eleştirir, kendi sadakatinin altını çizer ve O’na yönelik dualarda bulunur. Konuşmasında, karşılaştığı her türlü zorluğun ve sıkıntının sorumlusu

⁶⁸ Eyüp 12/2-3.

⁶⁹ Erten - Kuyucu, “Kur’an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyûb”.

⁷⁰ Eyüp 13/4.

⁷¹ Eyüp 13/1-19.

olarak Tanrı'yı gösterir. Dünyadaki adaletsizlik nedeniyle Tanrı'yı eleştirir, kendi sadakatının altını çizer ve O'na yönelip dua eder⁷² Hz. Eyüp'ün artık arkadaşlarıyla konuşmamasına rağmen, Elifaz dayanamaz ve konuşmaya başlar. Hz. Eyüp'ün herkesi cahillikle suçlayıp kendi sözlerini yüceltmesini kavrayamaz ve bunun nedenini sorgular: “İlk doğan sen misin? Yoksa dağlardan önce mi var oldun? Tanrı'nın sırrını mı dinledin de yalnız kendini bilge görüyorsun.”⁷³ Elifaz'ın söz alıp konuşmasıyla döngü yeniden başlar ve her biri sırayla konuşmaya devam eder. Kitabın devamında, bu dört kişinin birbirlerini cahillik ve anlayışsızlık gibi konularda suçlamalarına devam ettikleri gözlemlenir. Son olarak, Hz. Eyüp'ün konuşmasının ardından, olaya daha önce hiç bahsedilmemiş olan Elihu'nun 32. babdan itibaren dahil olduğu görülür.

Kitapta, Elihu'nun Buzlu Barekel'in oğlu olarak tanıtıldığı görülür. Daha önce sessiz kalan, hiç konuşmayan ve diğerlerinden yaşça daha genç olduğunu vurgulayan Elihu, bu dört arkadaşa da öfkeli olduğunu ifade eder. Kitapta bu olay: “Elihu Eyüp'e çok öfkeleni. Çünkü Eyüp kendini Tanrı'dan haklı görüyordu. Elihu, Eyüp'ün üç arkadaşına da öfkeleni, çünkü Eyüp'ün suçlamalarına karşın sağlam bir yanıt bulamamışlardı.”⁷⁴ Elihu, şimdiye kadar konuşmamasının sebebini, diğerlerinin yaşlarına ve bilgilerine olan saygısından kaynaklandığını açıklar. Ancak duyduğu şeyler onu hayal kırıklığına uğrattığı için konuşmaya katılması gerektiğini hissetmiştir. Elihu, en genç olmasına rağmen “Akıl yaşta değil, baştadır”⁷⁵ düşüncesine sahiptir. Elihu konuşmasına Hz. Eyüp'ün hatalı olduğu noktaları sayarak devam eder: “Ben kusursuz ve günahsızım, temiz ve suçsuzum. Yine de Tanrı bana karşı bahane arıyor, beni düşman görüyor. Ayaklarımı tomruğa vuruyor ve beni gözetliyor.”⁷⁶ Elihu'ya göre, Hz. Eyüp'ün bu sözleri, Tanrı'nın kurduğu düzeni tam olarak idrak edemediğinin bir işareti olarak görür. Sürekli olarak Tanrı'yla iletişim kurmaya çalışan Hz. Eyüp, cevap alamadığında isyan etmeye devam etmiştir.

Tanrı, kullarıyla her zaman sözlü bir iletişim kurmak zorunda değildir. Bazen anlatmak istediklerini rüya yoluyla, ilhamla veya bazen de hastalık yoluyla aktarabilir.

⁷² Eyüp 13/20; Eyüp 14/22.

⁷³ Eyüp 15/7-8.

⁷⁴ Eyüp 32/2-3.

⁷⁵ Eyüp 32/9.

⁷⁶ Eyüp 33/8-11.

Elihu'ya göre Tanrı, gerçekte niyetini oldukça açık bir şekilde ifade etmiştir, ancak Hz. Eyüp, bu mesajı anlayamadığı için isyan etmeye devam etmiştir.⁷⁷

Elihu konuşmasına: “Ey bilgeler, sözlerimi dinleyin, kulak verin bana, ey bilgi sahipleri” ifadeleriyle devam eder. Çünkü Elihu'ya göre, hatalı düşüncelere sahip olan tek kişi Hz. Eyüp değildir. Elihu, sözlerinin genel olarak herkese yönelik olduğunu ifade etse de konuşmasını devam ettirerek Hz. Eyüp'ü hedef alır. Hz. Eyüp'ün günah işlememiş olmasına karşın Tanrı'nın ondan her şeyini aldığını ifade etmesini ve insanın Tanrı'yı memnun etmenin olanaksız olduğunu belirtmesini eleştirir.⁷⁸ Elihu “Tanrı kötülük yapar mı, her şeye gücü yeten haksızlık eder mi? Asla! Çünkü O herkese yaptığının karşılığını öder. Hak ettiğini başına getirir; Adaletten nefret eden hiç hüküm sürebilir mi?”⁷⁹ sözleriyle Hz. Eyüp'ün hatalarını ortaya koymaya, Tanrı'nın lütuflarını anlatmaya ve O'nun yüceliğini aktarmaya devam eder.

Elihu, diğerleri gibi sadece önerilerde ve tavsiyelerde bulunmakla yetinmediği, aynı zamanda durumu kişiselleştirmeden Hz. Eyüp'ün hangi noktalarda hatalı olduğunu da anlattığı bir konuşma yapar. Sert sayılabilecek bir üslupla Hz. Eyüp'e Tanrı'nın buyruklarını hatırlatır. Ona göre, Hz. Eyüp'ün yaşadıklarını Tanrı'nın adil olmadığı şeklinde yorumlamak yerine, bir sınav ya da imtihan olarak görmesi ve bunu bu şekilde kabul etmesi gerektiğini düşünür.

1.1.3. Hz. Eyüp'ün Tanrıyla Konuşması ve Hastalıklarından Kurtulması

Elihu'nun konuşmasının tamamlanmasıyla sonunda Hz. Eyüp'ün arzu ettiği şey gerçekleşir ve Tanrı, bir kasırganın içinden konuşmaya başlar, şimdi soru sorma sırası Tanrı'ya aittir. Hz. Eyüp'ü muhatap alarak genel manada neyi beğenmediğini neyden hoşnut olmadığını sorar. Hz. Eyüp'ten cevap beklemeksizin, kainattaki olağanüstü düzene dikkat çeker ve her şeyin nasıl yaratıldığını anlatarak, bu kusursuz düzenin nasıl sağlandığına dair bilgiler verir. Bu bilgiler, Hz. Eyüp'ün Tanrı'yı özellikle adaletsizlikle suçlaması ve her şeyi anladığını ve bildiğini düşünmesiyle ilgili bir cevap niteliğindedir.

⁷⁷ Erten - Kuyucu, “Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyûb”.

⁷⁸ Eyüp 34/5-9.

⁷⁹ Eyüp 34/10-12; Eyüp 34/17.

Tanrı'nın yarattığı şeyleri dünyanın başlangıcından itibaren sıralaması, Hz. Eyüp'ün bildiği ve bilmediği pek çok konuda örnekler vermesi ve dünyanın her yerinde eş zamanlı olarak yaşanan olayların kudreti ve iradesinin vurgulanması, kitapta detaylı bir şekilde sunulmuştur.⁸⁰ Bu durumun hikmeti, Hz. Eyüp'e, dünyanın sadece onun yaşadığı coğrafyadan ve kendinden ibaret olmadığını anımsatmaktır.

Tanrı, kâinatın evrensel düzenini açıklamasının akabinde Hz. Eyüp'e şöyle der: "Adaletimi boşa mı çıkaracaksın, kendini haklı çıkarmak için beni mi suçlayacaksın?"⁸¹ Ardından, kudretini ve yüceliğini vurgulayarak konuşmalarına devam eder. Tanrı'nın bu sözleri, Hz. Eyüp'e, hatalı olanı sorgulayabilecek tek varlığın her şeyi yoktan var eden ve her şeyin tek sahibi olan Tanrı'dan başka birisinin olamayacağını hatırlatır.⁸²

Kitaptaki verilere göre, Tanrı'nın kudreti karşısında aczini ve bilgisizliğini kabul eden Hz. Eyüp, hatasını kabullenerek tövbe eder.⁸³ Daha sonra, Tanrı Hz. Eyüp'ü affetmiş, ancak arkadaşlarını kendi hakkında yanlış ifadelerde buldukları için azarlamıştır. Onları bağışlamak için Hz. Eyüp'ten, arkadaşları adına yakmalık sunu sunmasını ve dua etmesini zorunlu kılmıştır.⁸⁴

Eyüp Kitabı'nın son kısmında, Hz. Eyüp'ün dualarının kabul edilmesi sonucunda eski sağlıklı ve görkemli haline döndüğü anlatılır. Bu olayla birlikte, yeniden yedi oğlu ve üç kızı olmuş, mal varlığı iki katına çıkmış ve iyileştikten sonra 140 yıl daha hayatına devam etmiştir.⁸⁵

1.2. İSLAM'DA HZ. EYÜP

Kur'an, toplumlarına liderlik eden ve örnek kişilikler olarak tanınan peygamberlerin rolünden bahseder. Mesajını bu model kişilikler aracılığıyla iletmeyi seçer. Bu örneklik hem kendi çağındaki topluma hem de gelecek nesillere rehberlik etmek amacıyla kullanılır. Kur'an'ın genelinde, bu örneklerin geniş bir yer kapladığı açıkça görülebilir.

⁸⁰ Eyüp 38; Eyüp 39.

⁸¹ Eyüp 40/18.

⁸² Erten - Kuyucu, "Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyûb".

⁸³ Eyüp 42/2-6.

⁸⁴ Eyüp 42/7-9.

⁸⁵ Eyüp 42/10-16.

Kur'an'da model bir şahsiyet olarak sunulan peygamberlerden biri de Hz. Eyüp'tür. O, Allah tarafından peygamber olarak seçilmiştir ve toplumu için ahlaki ve yaşamsal açıdan örnek bir insan olmuştur. Peygamberler, Allah tarafından elçi olarak seçilmiş olmalarının yanı sıra, ahlakları ve yaşamlarıyla da öne çıkan bireylerdir. Hz. Eyüp gibi, tüm peygamberler de çeşitli sınavlarla imtihan edilmişlerdir, bu da peygamberlik geleneğinin bir parçasıdır. Hz. Eyüp hayatı, insanlara çeşitli önemli dersler verir. Özellikle sabır, inanç ve teslimiyet gibi erdemlerin önemini vurgular. Onun hikayesi, insanların yaşadıkları zorluklar karşısında umudu kaybetmemeleri ve Allah'a güvenmeleri gerektiğini öğretir. Hz. Eyüp yaşadığı imtihanlar, insanların hayatta karşılaşılabilecekleri sıkıntılara karşı nasıl başa çıkılması gerektiğine dair bir rehberlik sunar.

1.2.1. Hz. Eyüp'ün Soy ve Nesebi

İslam kaynaklarında Hz. Eyüp ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Ana kaynaklarımız Kur'an ve Sünnet Eyüp peygamber hakkında çok detaya girmemiştir. Hatta Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen resuller arasında hakkında en az bilgi bulunan peygamberdir. Hz. Eyüp'ün soyuyla ilgili kesin ve güvenilir bilgilere ulaşmak mümkün olmadığı için bilgilerin sıhhati hususunda dikkatli olmak gerekmektedir. Bu sebeple, Hz. Eyüp'ün yaşadığı yer, doğumu, ölümü ve nesebi gibi ayrıntılı bilgileri sadece İsrailiyat kaynaklarından edinmekteyiz. Kur'an'da, kimliği, ikamet ettiği yer ve diğer özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmayan Eyüp peygamber, İslam kaynaklarında “yaşadığı dönem ve ailesine ait hususlarda anlaşmazlık bulunan”⁸⁶ bir figür olarak öne çıkmaktadır.

Eyüp peygamberin soyuyla ilgili bilgilerin dağınık ve belirsiz olduğunu göz önüne almak gerekmektedir. Buna karşılık, İslam kaynaklarındaki birçok rivayette vurgulanan nokta, Hz. Eyüp'ün, Hz. İbrahim soyundan geldiği iddiasıdır. Bu iddianın en sağlam dayanağı, Kur'an'ın onu İsrailoğulları resulleri silsilesi içinde sıralaması ve bu bağlamda yaşadığı düşünülen Edom bölgesinin, Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ın soyundan olup Evs⁸⁷ neslinden gelenlerin yerleşip çoğaldığı bir bölge olmasıdır.

⁸⁶ Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 97.

⁸⁷ Yaratılış 25/25-34.

Eyüp, takva sahibi bir kişiliğe sahiptir; yoksullara karşı merhametli, dul ve yetimlere şefkat gösteren, misafirlere ikramda bulunan, yolcunun yardımına koşan ve Allah'ın bahsettiği nimetlere şükreden bir insan olarak tanımlanır. Hz. Eyüp, tarihsel bağlamda Hz. Yakub veya Hz. Yusuf ile çağdaş olabilir veya Hz. Yunus'tan sonra yaşamış olabilir. Eyüp'e inanan üç kişi ise, ikisi kendi ülkesinden ve biri Yemenli olmak üzere, iman etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Eyüp'e vahiy gönderildiği ve hidayete erdiği ifade edilmektedir.⁸⁸ Ayrıca, hastalığıyla ilgili olarak detaya girilmeksizin, olayın taşıdığı dini ve ahlaki mesajları içeren bilgiler verilmektedir. Hz. Eyüp'ün sabrı, Allah'a olan teslimiyeti ve zorluklara karşı olan direnci, onun hayatı boyunca taşıdığı öğretici değeri vurgular.⁸⁹

Örneğin; Mevdudi'nin ifadesine göre, "Bazı tefsirciler, Eyüp'ün İsrailoğulları'ndan geldiğini iddia ederken, diğerleri onun Mısırlı veya Hz. Musa'dan önceki bir Arap olduğunu savunuyorlar..." Mevdudi, İşaya Kitabı (M.Ö. 8. yüzyıl) ve Hezekiel Kitabı'na (M.Ö. 6. yüzyıl) atıfta bulunarak, "Eyüp'ün M.Ö. 9. yüzyıl veya daha önce yaşadığını belirtmiştir. Milliyeti konusunda ise adının geçtiği Nisâ: 163 ve En'am: 84 ayetlerinin bağlamından yola çıkarak, onun İsrail kökenli olabileceğini öne sürülebilir." şeklinde ifade etmiştir.⁹⁰

Muhammed Esed'in tefsirine göre, Hz. Eyüp'ün Nebatî kökenli bir Arap olduğunu savunmaktadır. Esed, "Hz. Eyüp, adından ve kitabında bahsedilen muhitinden (Kuzey Arabistan), Yahudi değil, tam anlamıyla Arap olduğu sonucuna varmaktadır."⁹¹ şeklinde ifade etmektedir.

Eyüp peygamberin kimliği, yaşadığı dönem ve hangi millete mensup olduğu konusunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. İslam kaynakları, Eyüp'ün yaşamış olabileceği bölgelerden birini, coğrafi bir tanım olarak "Horan bölgesinin geniş Besîne toprakları" olarak belirtirler. İslam kaynaklarından edinilen bilgilere göre, Besîne'nin konumu, Celile Gölü'nün kuzeydoğusundaki Havran ile Şam arasında yer aldığını

⁸⁸ Nisâ 4/163; En'am 6/84.

⁸⁹ Harman, "Eyyüb".

⁹⁰ Ebu'l A'la Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 3/325.

⁹¹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koçak - Ahmet Ertürk (İstanbul: Yeni Şafak - İşaret Yayınları, 1999), 3/16.

gösterir. Bu bölge aynı zamanda alternatif bir tanımlama ile Lut Gölü'nün kuzeydoğusundaki bir yerdir.⁹²

Süleyman Ateş'e göre, Hz. Eyüp'ün yaşadığı yer olarak belirtilen bölge, Eski Ahit'te tanımlanan Edom⁹³ olarak adlandırılmıştır. Ateş, "Bilim adamlarına göre, Eyüp'ün ikamet ettiği yer, Hz. İbrahim'den sonra Edom ülkesi ile Arap çölü arasında bulunan verimli bir bölgede, özellikle Saîr dağının güneydoğusunda yer almıştır." şeklinde ifade etmektedir.⁹⁴ İslam alimlerinin büyük çoğunluğuna göre, Hz. Eyüp'ün hayatının geçtiği bölge, günümüzde Ürdün ve İsrail sınırları içinde kalan bir yerdir. Bu coğrafi alana Edom denilmekte olup, konum olarak güneyde Akabe Körfezi ile Gazze arasında yer alan bir yerleşim bölgesini içermektedir. V. Zuhayli ise aynı bölgeye ait iki farklı konumu sıralayarak, "Eyüp'ün vatani, Suayr dağına yakın Ivas diyarı veya Edom şehriydi." şeklinde belirtmektedir.⁹⁵

1.2.2. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyüp

İslam'da, Allah'ın kelamı olarak kabul edilen Kur'an-ı Kerim, diğer kutsal kitaplardan birçok açıdan ayrılmaktadır. Kur'an, genel olarak ilk muhatapların ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamak için, olayların seyrine ve değişen şartlara bağlı olarak farklı zamanlarda bazen sureler halinde, bazen de ayet ayet nazil olmuştur. Bu durum, konu bütünlüğünü sağlayacak bir sırayı takip etmediği anlamına gelir. Muhteva oluşturan konular genel olarak kitabın başından sonuna kadar yayılmış bir şekilde farklı surelerde bulunmaktadır⁹⁶

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyüp'e dair bilgiler, Eski Ahit'teki gibi tek bir başlık altında değil, aksine detaylara girmeden dört farklı surede, toplamda sekiz ayette sunulmuştur. Nüzül sırasına göre, Hz. Eyüp'ün isminin ilk defa zikredildiği ayetler Sâd

⁹² Afif Abdulfettah Tabbâra, *Kur'an'da Peygamberler Ve Peygamberimiz*, çev. Ali Rıza Temel - Yahya Alkın (İstanbul: Milli Gazete, 1998), 248; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, 98.

⁹³ Eyüp 1/1.

⁹⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2015), 7/517.

⁹⁵ Vehbe Zuhayli, *Tefsir'ul-Münir*, çev. Nurettin Yıldız vd. (İstanbul: Risale, 1997), 9/99.

⁹⁶ Mustafa Çağrı, "KUR'AN", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts.

sureesinde yer almaktadır. Bu ayetler, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim içinde Hz. Eyüp'e dair en kapsamlı bilgilerin verildiği ayetler olması açısından özel bir öneme sahiptir.⁹⁷

*“Rasûlüm! Kulumuz Eyüp’u da hatırla. Hani o Rabbine: “Şeytan bana hastalığım sebebiyle yorgunluk, bitkinlik ve acı vermektedir” diye serzenişte bulundu.”*⁹⁸

Ayetler genel hatlarıyla, Hz. Eyüp'ün Şeytan'la yaşadığı imtihana, yaptığı dualara, geçirdiği hastalığa, şifaya ulaşmasına, yaptığı yemine, Allah'ın dualarına icabetine, aldığı mükâfata ve sergilediği sabra odaklanmaktadır. Başlangıçta, Hz. Eyüp, başına gelen sıkıntı ve acıları doğrudan Şeytan'a atfederken, devamında Şeytan'ın bu sıkıntıları nasıl ve hangi konuda verdiği belirtilmemiştir. Bu durum, müfessirlerin konuyu farklı açılardan ele alarak çeşitli yorumlara gitmelerine sebep olmuştur

Ayet, Allah'ın Hz. Eyüp'ü hastalığa maruz bıraktığında, Şeytan'ın sürekli olarak yanına gelip hastalığıyla ilgili vesveseler vererek onu isyana sürüklemeye çalışmasını anlatır. Hz. Eyüp, fiziksel acılarından ziyade, Şeytan'ın zihinsel baskısı altında rahatsızlık duymuş ve bu zorlu süreçte Rabbinden yardım talep etmiştir. Hz. Eyüp'ün gerçek kaygısı, hastalığının devam etmesi değil, Şeytan'ın üstün gelmesiydi. Bu sebeple, Hz. Eyüp, kendisini her türlü sıkıntıdan kurtarabilecek olan yegâne güç olan Allah'a sığınmış ve sadece O'ndan yardım istemiştir.⁹⁹ Bu sebeple onu daima Allah'a sığınan biri haline getirmiştir.

Durumunu Rabbine arz eden Hz. Eyüp'e cevap olarak Allah ona ayağını yere vurmasını emreder. Emri yerine getiren Hz. Eyüp'ün ayağının altından bir su fışkırır. Bu su ile maddi ve manevi tüm sıkıntılarından kurtulmuştur.

*“Ona: “Ayağını yere vur. İşte sana yıkanacağın, içip şifa bulacağın serin bir su!” dedik. Katımızdan bir rahmet ve selim akıl sahipleri için bir öğüt olmak üzere biz ona ailesini ve bir o kadarını daha bağışladık.”*¹⁰⁰

⁹⁷ Erten - Kuyucu, “Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyüb”.

⁹⁸ Sâd 38/41.

⁹⁹ Maḥmūd ibn ‘Umar Zamahşerî, *El-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Ğavâmidü’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fî Vucûhi’t-Te’vil*, çev. Muhammed Coşkun vd. (Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 5/85.

¹⁰⁰ Sâd 38/42-43.

Alimler arasında bu suyun nasıl çıktığına dair görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri de Maturidi'ye aittir. Ona göre içmek için soğuk, yıkanmak için sıcak iki pınardan su aktığı ve bu akan sularla şifalandığı görüşü vardır.¹⁰¹

Ayetin devamında, Hz. Eyüp'ün sağlığına kavuşmasının ardından, hastalık döneminde verdiği yemini gerçekleştirmesi istenmektedir.

*“Al eline bir demet bitki sapı ve onunla vur, böylece yeminini yerine getirmiş olursun (dedik).”*¹⁰²

Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifade edilmese de alimler arasında Hz. Eyüp'ün yemin ettiği kişinin eşi olduğu konusunda genel bir görüş birliği bulunmaktadır. Ancak nedeni konusunda ortak bir açıklama bulmak zordur. Ayette geçen “bir demet bitki sapı” ifadesi, Allah'ın rahmetini ve merhametini yansıtmak adına sembolik bir anlam taşımaktadır. Hz. Eyüp, hastalığı sırasında eşine yüz sopayla vurmaya içeren bir yemin etmiş, ancak Allah, onun sıkıntılı anındaki ruh halini bilerek eşine merhamet göstermiş ve yeminini bitki saplarıyla sembolik bir şekilde yerine getirmesini istemiştir. Bu ruhsatın sadece Hz. Eyüp'e mi yoksa tüm Müslümanlara mı özgü olduğu konusunda alimler arasında görüş ayrılıkları bulunsa da genel eğilim, bu ruhsatın tüm Müslümanları kapsadığı yönündedir.¹⁰³

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyüp'ten bahseden bir diğer ayet ise En'am suresidir. Allah, bu surede Hz. Eyüp'ü kıssaları olan diğer peygamberlerin silsilesi içerisinde sıralamıştır. Bazı tefsirciler bu ayetteki peygamberlerin zikredilme sırasının önemini vurgulamışlardır. Çünkü Hz. Nuh'un soyundan gelen bu peygamberlerin hepsi, Kur'an-ı Kerim'de vurgulanan belirli özelliklere sahiptir. Hz. İshak ve Hz. Yakup, İsrailoğullarının atası olarak kabul edilen iki peygamberdir. Hz. Nuh, puta tapana karşı mücadele etmek zorunda kalan ilk peygamberdir. Hz. Davud ve Hz. Süleyman, sadece baba ve oğul olmalarının ötesinde mal, mülk ve saltanatla öne çıkan peygamberlerdir. İsimleri bir arada anılan Hz. Eyüp ve Hz. Yusuf, imtihanla ve gösterdikleri olağanüstü sabırla hatırlanan iki peygamber olarak kabul edilir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Muḥammad İbn-Muḥammad al-Māturīdī, *Te'vilātü'l-Kur'ân tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi vd. (İstanbul: Ensar, 2018), 12/282.

¹⁰² Sâd 38/44.

¹⁰³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, çev. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehreveyn Yayınları, 2015), 6/524.

¹⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/50.

“Biz O’na İshak ve (İshak’ın oğlu) Yakub’u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh’u ve O’nun soyundan Davud’u, Süleyman’ı, Eyüp’ü, Yusuf’u, Musa’yı ve Harun’u doğru yola iletmiştik; biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.”¹⁰⁵

“Biz Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, esbâta (torunlara), İsa’ya, Eyüp’e, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettik. Davud’a da Zebur’u verdik.”¹⁰⁶

Maturidi, bu olayların ardışık bir şekilde anlatılmasının sebebini şu şekilde açıklar: Hz. Eyüp’ün bu hastalıkla ve sıkıntılı durumları yaşaması Allah’ın ona verdiği bir ceza değildir. Aksine Hz. Eyüp’ün hastalığına yakalanması ve şifaya kavuşması da tamamen Allah’ın lütfu ve ikramıdır. Çünkü Hz. Eyüp, yaşadığı zorluklara isyan etmemiş ve her zaman sabrını korumuştur. Sonuç olarak, ayette açıkça belirtildiği gibi, Rabbinin lütuf olarak kabul ettiği duası sayesinde her şeyi kaybettiği misliyle kendisine iade edilmiştir. Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, Hz. Eyüp’ün şifaya kavuşmak için yaptığı duanın, Allah’ın duaya ne kadar önem verdiğini ve dualara nasıl icabet ettiğini göstermesidir.¹⁰⁷

Bu ayetlerde öne çıkan bir diğer önemli nokta, Hz. Eyüp’ün zor durumunu Rabbine arz etme şeklidir. Zira sıkıntı içinde olmasına rağmen, çözüm için Allah’a herhangi bir öneride bulunmamış olması, dua etmenin adabını bütün Müslümanlara öğretmiş ve sabrından dolayı övgüyü hak ettiğini bir kez daha göstermiştir. Hz. Eyüp, içinde bulunduğu zor durumu Allah’ın bilmesine güvenerek, O’ndan üzerindeki sıkıntıyı kaldırmasını dahi istememiş, bu bağlılığı ve edebi ise duasının anında kabul edilmesiyle mükâfatlandırılmıştır.¹⁰⁸

Ayetlerde, Hz. Eyüp’ün Allah’a durumunu arz ettikten sonra, Allah’ın bir rahmeti olarak sadece yaşadığı sıkıntının giderilmediği, aynı zamanda kaybettiği her şeye misli ile kavuştuğu vurgulanmaktadır. Ayetin devamında ise; *“Kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha*

¹⁰⁵ En’âm 6/84-86.

¹⁰⁶ Nisâ 4/163.

¹⁰⁷ Muğammad İbn-Muğammad al-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi vd. (İstanbul: Ensar, 2018), 9/408.

¹⁰⁸ Seyyid Kutup, *Fi-Zilâl-il Kur’an*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Tayf Yayınları, 2016), 7/297.

verdik.”¹⁰⁹ ifadesiyle Allah’ın Hz. Eyüp’ün sıkıntılarını giderdiği ve ailesiyle birlikte eski yaşantısına döndürdüğü belirtilmektedir. Ancak, ayette geçen “*ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.*” kısmında müfessirlerin farklı yorumlar yaptığı gözlemlenmektedir.

Bu konuda öne çıkan bir görüş, Hz. Eyüp’e verilen mislinin dünyada yeni bir aile olduğu, ahirette ise yaşadığı zorluklara karşı misliyle ödüllendirilmesidir. Diğer bir görüş ise Allah’ın, Hz. Eyüp’ün kaybettiği çocuklarını dirilterek ayrıca onların sayısınca yeni çocuklar verdiği ya da Hz. Eyüp’ün sağlığına kavuştuğu zaman yeni bir eş ve çocuklar verilmesinin ifade edildiğidir.¹¹⁰

Ayetler, Hz. Eyüp’ün sabrına ve şartlar ne olursa olsun Allah’a olan güvenini ve imanını yitirmedigine vurgu yapar. Hz. Eyüp, her daim Allah’a yönelir, Ona dua etmekten ve merhametine sığınmaktan hiçbir zaman vazgeçmez.

Kur’an-ı Kerim bu surelerle Hz. Eyüp’ü peygamber olarak bildirmesine karşılık peygamberliğinin detayları hakkında bilgi verilmemiştir. Ona hangi kitap indirildiği, hangi dönemde hangi kavme peygamber olarak görevlendirildiği, Allah’ın ona verdiği tebliğ görevini kimlere ulaştırdığı gibi soruların cevapları yoktur.

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Eyüp’ün peygamber kimliğinin yanısıra karakterini de şöyle ifade edildiğini görüyoruz:

*“... Gerçekten biz Eyüp’ü sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Daima Allah’a yönelirdi.”*¹¹¹

Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Eyüp’ün adının geçtiği son ayet Nisâ suresinde bulunur. Ayet şöyle der:

*“Biz Nuh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhim’e, İsmail’e, İshak’a, Ya’küb’a, torunlara, İsa’ya, Eyüp’e, Yûnus’a, Hârûn’a ve Süleyman’a vahyettik. Dâvûd’a da Zebur’u verdik.”*¹¹²

¹⁰⁹ Enbiyâ 21/84.

¹¹⁰ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân tercümesi*, 2018, 9/409.

¹¹¹ Sâd 38/44.

¹¹² Nisâ 4/163-165.

İslam alimleri genellikle bu ayetin, Hz. Eyüp'ün Yahudilere gönderilmiş bir peygamber olduğunu kanıtladığı konusunda birleşir. Bu isimlerin özellikle sayılmasının sebebi, Ehl-i Kitap tarafından tanınan peygamberler olmalarıdır.¹¹³

İslam alimleri genellikle bu ayetin, Hz. Eyüp'ün Yahudilere gönderilmiş bir peygamber olduğunu ortaya koyan bir kanıt olduğu konusunda birleşirler. Özellikle, bu isimlerin sayılmasının sebebi, Ehl-i Kitap tarafından tanınan peygamberler olmalarıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Hz. Eyüp, tüm Yahudiler tarafından peygamber olarak kabul edilmez. Ancak, Kur'an-ı Kerim'de onun peygamberliği ve vahiy aldığı özellikle vurgulanmıştır. Ayetlerin Hz. Nuh ile başlamasının sebebi ise onun, "Allah'ın hükümlerini, helal ve haramları insanlara ilk kez ilan eden peygamber" olarak kabul edilmesidir. Ayetin devamında adı geçen diğer peygamberler de onun izinden gitmiş ve insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını eksiksiz bir şekilde iletmeye devam etmişlerdir.¹¹⁴

Kur'an-ı Kerim'in Sad ve Enbiya surelerinde geçen altı ayette, Hz. Eyüp'ün başına gelen sıkıntılı olaylar anlatılmaktadır. Sad suresinde, "Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için bir ibret olmak üzere hem ailesini hem de onlarla bir mislini bağışladık" ifadesiyle, ailesine gelen musibet sonucunda yaşadığı kayıpların ardından tekrar aile ve mal sahibi olduğu belirtilir.¹¹⁵

Enbiya suresinde ise Hz. Eyüp'ün duasının Allah tarafından kabul edildiği ve ona eski sağlığına, ailesine ve dostlarına kavuşturulduğu vurgulanmaktadır. Bu olaylar, Hz. Eyüp'ün sabrı ve Allah'a olan güveniyle birlikte anlatılarak ibret verici bir ders olarak sunulmaktadır.

İmtihanıyla ilgili olarak Kur'an'da Hz. Eyüp'ün şu sözleri anlatılır: "Hani Eyüp, Rabbine şöyle niyaz etti:

*"Rabbim, başıma bir dert geldi, beni sarhoş gibi sardı. Sen, merhamet edenlerin en yücesisin. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu hastalıktan kurtardık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir ibret olması için ona hem ailesini hem de kaybettiklerini misliyle iade ettik."*¹¹⁶

¹¹³ Süleyman Ateş, *Kur'anı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Milliyet, 1995), 2/716.

¹¹⁴ Fahrüddin Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 8/416.

¹¹⁵ Sâd 38/44.

¹¹⁶ Enbiyâ 21/84.

Hız. Eyüp'ün duaları derin bir içtenlik ve samimiyetle yüklüdür. Kendisini saran sıkıntılarını anlatırken bile, Rabbine olan inancını ve O'nun sonsuz merhametini vurgular. O, çekingenlikle değil, derin bir güven ve teslimiyetle Rabbinden yardım diler. Musibetlerini kaldırmasını değil, her şeyi O'na bırakır ve O'nun hikmetine teslim olur. Hız. Eyüp'ün bu tutumu, onun Rabbine karşı derin bir saygı ve sevgi içinde olduğunu gösterir. Rabbinin bilgeliğine ve merhametine olan güveni, dualarının kabul edilmesini sağlar. Bu, Hız. Eyüp'ün sabrının ve imanının güçlü bir ifadesidir.

İbn Ebu Hatim'in nakline göre, Hız. Eyüp şöyle ifade etmiştir: "Rabbim, bana mal ve çocuk verdin. Yanlışımından dolayı şimdiye kadar kimse şikâyet için kapıma gelmedi. Bunu sen biliyorsun. Yine kendim için yatak hazırlandığında, yatağı terk eder; nefsimle şöyle derdim: "Ey nefis, şüphesiz ben yatakta yatmak için yaratılmadım."¹¹⁷

Kur'an-ı Kerim, genel kıssa anlatım tarzıyla bilinen detaylara pek fazla odaklanmamaktadır. Bu özellik, diğer kıssalarda olduğu gibi Eyüp kıssasında da kendini göstermektedir. Kur'an, Eski Ahit'te bulunan Eyüp kıssasının detaylarını vermek yerine, ondaki önemli mesajları öne çıkararak doğruları açık bir şekilde ifade etmiştir. Kur'an ve hadislerde, Hız. Eyüp'ün hastalığının mahiyeti ve müddetiyle ilgili sahih bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Eski Ahit kaynaklarından elde edilen bilgilerle bile hastalığının süresi hakkında kesin bir malumat bulunmamaktadır. Hız. Eyüp'ün hastalığının tamamen bilinmiyor olması, aynı zamanda peygamberliğini yerine getirmesinin doğru anlaşılması açısından da önemlidir.¹¹⁸

Bu hususları vurguladıktan sonra, tefsirlerde yer alan bazı İsrailiyat örnekleriyle konuya Kur'ani bir bakış açısı getirebiliriz. Razi'nin ifadesine göre, Hız. Eyüp'ün hastalığının süresi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İbn Şihab'ın naklettiğine göre, Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Hız. Eyüp, on sekiz yıl boyunca belâya maruz kaldı." Diğer bir rivayete göre ise Hasan el-Basri, Hız. Eyüp'ün çöplüğe atılmasının ardından, hanımı Rahime dışında malı, çocukları ve hiçbir dostu olmaksızın yedi küsur sene boyunca bu zorlu durumu sabırla bekledi.¹¹⁹

¹¹⁷ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2018), 5/359-360.

¹¹⁸ Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2005), 11/548.

¹¹⁹ Er-Râzi, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 16/202.

Ancak bilinmelidir ki İsrailiyat, İslam öğretilerine ait olmayan ve Yahudi efsanelerine dayanan rivayetlerdir. Bu nedenle, İsrailiyat unsurlarının, Kur'an'ın asıl mesajını çarpıtabileceği ve yanlış anlamalara neden olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, tefsirlerde yer alan İsrailiyat unsurlarını kullanırken dikkatli olmak ve bunları Kur'an'ın temel mesajından ayırmak önemlidir. Kur'an ile Eski Ahit'in Eyüp hakkındaki bahislerini karşılaştırdığımızda, Kur'an'ın bu kıssada hâkim bir konumda olduğunu açıkça görmekteyiz. Detaylardan ziyade genel mesajlara odaklanarak, Eyüp'ün yaşadığı sıkıntılar, sabrı ve Allah'a olan bağlılığı üzerinden önemli öğretileri vurgulamaktadır.

1.2.3. İslamiyet'teki Rivayetler

Hz. Peygamber'den gelen rivayete göre, Hz. Eyüp'ün hastalığının başlangıç ve bitiş zamanını anlatan tek hadis şu şekildedir:¹²⁰ Onun hastalandığı gün çarşamba günü veya gecesi ve hastalıktan kurtulduğu gün salı günüdür. Enes b. Malik'in naklettiği rivayete göre, Hz. Eyüp bu hastalığı on sekiz yıl boyunca çekmiştir. Yukarıdaki hadiste hastalığın türüyle birlikte geldiği ve hastalıktan kurtulduğu gün belirtilmiş olsa da Hz. Eyüp'e bu hastalığın kaç yaşında isabet ettiği ve ne zaman sağlığına kavuştuğu açıklanmamıştır.¹²¹

Taberi'nin tarih kitabındaki bilgilerle birleştirdiğimizde, Vehb b. Münebbih'in rivayetine göre, İblis meleklerin duası dışında her konuda bir engelle karşılaştı, ancak Eyüp hakkındaki duaları işittiğinde içinde haset ve azgınlık oluştu. Hemen Allah'ın huzuruna çıkarak şöyle dedi: *“Ey Tanrım! Senin kulun Eyüp'ün durumuna baktım. Onu senin nimetlerinle şükreden biri olarak gördüm. O, her zaman hamd eden bir kul. Ancak ben iddia ediyorum ki, onu şiddetli bir sıkıntı ve bela ile sınavı zor durumda bırakmadın. Ben öne sürüyorum ki, eğer ona bela verirsen, seni inkâr edecek, seni unutacak ve başkasına tapacak.”* Allah da ona şu şekilde cevap verdi: *“Git, malına musallat ol. Göreceksin ki her durumda bana şükredek. Ancak sen onun cesedine ve aklına musallat*

¹²⁰ Ebû Abdillâh b. Muhammed İbn Mâce'nin Sünen adlı eserine göre, 22. rivayetin isnâd zincirinde el-Hasan b. Ebi Ca'fer'in bulunması sebebiyle hadisin zayıf olduğu ifade edilmiştir.

¹²¹ Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, çev. Mehmet Keskin (Çağrı Yayınları, 1994), 1/510.

olamayacaksınız.”¹²² Taberî, tefsirinde detaylı bir şekilde anlattığı bu rivayeti tarih kitabında kısaltarak ifade eder.

“Allah İblisi onun akli ve cesedi hariç malına musallat kıldı. Böylece İblis, şeytanlardan ifritleri ve önde gelenleri topladı. Eyüp de bu esnada Şam’ın doğusu ile batısı arasında Seniyye adlı bir yerde idi. Bin sürüsü, beş yüz kölenin tabi olduğu beş yüz cariyesi vardı. Her bir kölesinin eşi çocuğu ve malı vardı (...) İblis avenelerini topladığında onlara: “Yanızda kuvvet ve marifet olarak ne var dedi? Ben ise Eyüp’ün malına musallat oldum. Bu, erkeklerin sabredemeyecekleri korkunç bir musibet ve fitnedir” dedi”¹²³

Bu bağlamda, Hz. Eyüp ile ilgili aktarılan tefsir rivayetlerinin tamamını bu çalışmanın kapsamına dahil etmiyoruz. Zira bu konuda yoğun bir bilgi yığını vardır. Özetle, Hz. Eyüp’ün şahsiyetinden hastalığına kadar olan süreç, İblis’in malı ve bedeni üzerinde etkisi, hastalığının türü, vücudunu kurtların sarması ve çöplüğe atılması, Allah’a afiyet dilemesi, iyileştikten sonra eşine yüz sopa atacağına dair yemin etmesi ve nihayetinde mal ve mülkünün iade edilmesine dair haberleri göz önüne alındığında, İslam kaynaklarındaki İsrailiyat rivayetlerinin ne kadar geniş bir hacme sahip olduğu açıkça görülmektedir.¹²⁴

¹²² Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîrû't-Taberî: Câmîu'l-Beyân an Te`vili Âyi'l-Kur`ân*, thk. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Dârü Heçr, 1422/2001), 16/334.

¹²³ Ebû Cafer Muhammed B. Cerir Et-Taberî, *Tarih-i Taberî Tercemesi* (Konya: Can Kitabevi, 1980), 1/323.

¹²⁴ Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, 97-112.

İKİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK VE İSLAM'DA SABIR

2.1. YAHUDİLİK'TE SABIR

Yahudi bakış açısından, sabır Yahudi inancının temel unsurlarından biridir. İbranice olan Eski Ahit'te sürekli Tanrı'nın sabırlı olduğu vurgulanır. Tanrı'nın sabrı ve sevgisi, Eski Ahit'in tamamında Yahudilere hatırlatılırken “*Merhametli ve lütufkâr Tanrı, öfkeli olmakta yavaş, sevgi ve sadakatle dolu, binlerce kişiye sevgi gösteren, kötülüğü, isyanı ve günahı bağışlayan*”¹²⁵ sözleri yer almaktadır. Eski Ahit'te İsrail ulusuna karşı Tanrı'nın sabrından bahseden pek çok hikâye bulunmaktadır.¹²⁶ Yahudi tarihinde, Tanrı, kendisine dönen ve tövbe eden seçilmiş kulları için “sabırla bekleyen” olarak adlandırılmıştır. Yahudi topluluğu, Tanrı'nın sabrını bir erdem olarak tanımlayarak kendilerini teşvik etmiştir. Yahudi insanları, bilge bir yaşam sürmek için sabrı geliştirmeyi Tanah boyunca arzulamışlardır. Atasözleri kitaplarında, “sabırlı bir adam büyük bir anlayış gösterir; fakat çabuk öfkelenen bir adam çılgınlık gösterir”¹²⁷ gibi ifadelerle, Yahudilere öfkeyle başa çıkmak için sabırlı olmanın önerildiği bir pratiği içerir.¹²⁸

Kutsal metinlerinde, sabrın erdemli bir özellik olarak ele alındığı ve yaşamın zorluklarına karşı direnç göstermenin değerli bir nitelik olduğu vurgulanmaktadır. Sabrın, sadece bireyin güçlü olmasını değil, aynı zamanda başkalarına ilham verici bir örnek olmasını sağlayan bir nitelik olduğu anlatılmaktadır. Tevrat'ın Eski Ahit kısmında sabrın sembolü olan Eyüp peygamber bahsedilmektedir. Eyüp peygamberin sabrının, imanın sarsılmaz bir ifadesi olduğunu ve Tanrı'ya olan teslimiyetin en üst düzeyde nasıl yaşanacağını gösterdiğini belirtir.

Ayrıca, bu kutsal metinlerde sabrın sadece bireyin içsel gücüyle değil, aynı zamanda Tanrı'ya olan güven ve teslimiyetle nasıl bütünleştiği vurgulanmaktadır. Bu,

¹²⁵ Çıkış 34/6-7.

¹²⁶ Nehemya 9/29-31.

¹²⁷ Schnitker - Emmons, “Patience as a Virtue”, 178.

¹²⁸ Rabbi Arthur Segal - Frank Dunne Jr, *The Handbook to Jewish Spiritual Renewal: A Path of Transformation for the Modern Jew* (New York: Rabbi Arthur Segal, 2009), 248.

Yahudi inancında sabrın sadece zorluklara direnç göstermekle değil, aynı zamanda Tanrı'nın planına güvenmek ve O'nun zamanlamasına saygı göstermekle ilgili derin bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır.¹²⁹

Yahudi kutsal metinlerinden anlaşıldığına göre, Yahudi bakış açısında sabır, öfkeyle hareket etmemeyi, öfkeyi kontrol etmeyi, karşılaşılan zorluklara katlanmayı ve tahammülü içerir. Ancak, gerçekte sabır, sadece öfke kontrolüyle sınırlı olmayan, aynı zamanda öfkenin egemenliğinden daha fazlasını ifade eder. Eski Ahit'teki Eyüp kıssasında sabır, sadece zorluklara dayanma ve şikâyet etmeme olarak değil, aynı zamanda zorunlu bir tahammülü içerir; içinde bulunulan durumu derin bir üzüntüyle kabul edip şikâyet etme değil, yaşanan zorlukları manevi gelişim fırsatları olarak görmeyi ve sabır içinde üstesinden gelmeyi ifade eder. Ancak, Eski Ahit'te bu kıssa, Tanrı'nın bir cezalandırması olarak algılanmakta ve olumsuz bir bakış açısıyla yorumlanmaktadır. Oysa sabır, olumlu bir süreçtir.

Tanrı, Yahudi tarihi boyunca seçilmiş halkının tövbe etmesini ve O'na yönelmesini sabırla bekleyen bir varlık olarak görülür. Hatta Tanrı'nın hükümet, ceza veya disiplin eylemleri bile sabrın bir göstergesidir çünkü temel mesaj her zaman aynıdır: *"Henüz sizinle işim bitmedi."*¹³⁰ Bir ebeveynin çocuğunu disipline etmesi gibi, Tanrı'nın Yahudileri düzelten eylemleri de sabır ve sevgiyle dolu eylemlerdir.

Tanrı'yı sabırlı olarak nitelendirmenin ötesinde, Yahudilik, sabrı insanların kendi içlerinde geliştirmeleri gereken bir erdem olarak kavramsallaştırır. Yahudi halkına, Tanah boyunca bilge bir yaşamın bir yönü olarak sabır geliştirmeleri için sürekli olarak çağrıda bulunulur. Atasözleri kitaplarında, sabrın pratiği ile ilgili olarak *"Uzun süre sabırlı kalan kişi büyük bir anlayış sergiler; ancak hızlı öfkelenen kişi çılgınlık gösterir."*¹³¹ gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu sözler, Yahudi topluluğuna öfkeyle başa çıkabilmek için sabırlı olmaları konusunda öğüt verir. Vaiz Kitabı'nda, Yahudilere şu talimat verilir: *"Bir işin sonu başlangıcından daha iyidir ve sabır, gururdan daha iyidir"*¹³² Özdeyişler Kitabı, okuyucularını sık sık şu şekilde sabretmeye davet eder: *"Savaşçıdan daha iyi, öfkesini kontrol eden adamdan daha iyi bir sabırlı adam, bir şehir alan adamdan"*

¹²⁹ II. Tarihler 20/20.

¹³⁰ David Bailly Harned, *Patience: How We Wait Upon the World* (Wipf and Stock Publishers, 2015), 29.

¹³¹ Schnitker - Emmons, "Patience as a Virtue", 178.

¹³² Vaiz 7/8.

*iyidir*¹³³ veya “*Sabırlı bir adam büyük anlayışa sahiptir, ama çabuk öfkelenen adam ahmaklığı sergiler*”¹³⁴ Kutsal kitaplarında bu gibi sözlerin yer alması sabırlı olmayı yüceltmış hatta destansı hale getirmiştir.

Ayrıca, Eski Ahit bölümünde, ilahi dinlerde sabrın sembolik figürü etrafında dönen bir bölüm bulunmaktadır, özellikle “Eyüp” adlı bölüm, sabır temasını geniş kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Bu bölüm, büyük bir trajediye maruz kalan doğru bir adamın acılarını anlatmaktadır. Eyüp, tüm çocuklarını, malını ve mülkünü kaybetmiş ve korkunç bir hastalığa yakalanmıştır. Tanrı bizzat Eyüp’e görünmüştür. Eyüp’ün arkadaşları, onun yaşadığı acıyı geleneksel dini kavramlarla açıklamaya çalışmaktadırlar. Onlar, Tanrı’nın her zaman iyiliği ödüllendirdiğini ve kötülüğü cezalandırdığını düşünerek Eyüp’ün günah işlediği için bu acıları çektiğini düşünmektedirler. Ancak bu düşünce, Eyüp’ün durumunu tam olarak açıklamada yetersiz kalmaktadır. Eyüp, bu acımasız cezayı hak etmemiştir çünkü o, alışılmışın ötesinde iyi ve doğru bir insandır. Eyüp, kendisi gibi birinin neden bu kadar kötülük yaşadığını anlayamamaktadır ve Tanrı’ya cesurca meydan okumaktadır. İmanını kaybetmemiş, ancak Tanrı’nın önünde aklanarak yeniden iyi bir insan olarak onurunu geri kazanmak istemektedir. Tanrı, Eyüp’ün sorularına doğrudan yanıt vermemiş, ancak ilahi güç ve bilgeliğinin şiirselliğiyle imanına karşılık vermiştir. Bu noktada, Eyüp Tanrı’nın yüceliğini ve bilgeliğini kabul etmiş, öfkelenildiği ve kaba sözler sarf ettiği için tövbe etmiştir. Eyüp kitabı, sonuç olarak Eyüp’ün eski zenginliğine nasıl kavuştuğunu anlatmakta ve Tanrı’nın Eyüp’ün yaşadığı acıların sebebini anlamayan arkadaşlarına karşı Eyüp’ü savunmuştur. Fakat sadece Eyüp Tanrı’nın üstünlüğünü anlayabilmiştir.

2.1.1. Eski Ahit’te Sabır

Tanrı’nın sabrı ve merhameti, İsrail halkının tarihi boyunca süregelen bir tema olmuştur. İsrail halkı, defalarca Tanrı’nın buyruklarını unutup, ona sırt çevirdi. Rahat bir dönemde, Tanrı’nın gözünde kötü olanı yaparak, yollarından sapmışlardı. Bu nedenle, Tanrı onları düşmanlarının eline terk etti. Düşmanlarının egemenliği altına girdiler ve acı çektiler. Ancak, İsrail halkı her zor durumda Tanrı’ya yönelip feryat ettiğinde, Tanrı onları göklerden duydu ve merhametinden ötürü defalarca kurtardı. Tanrı, İsrail halkını

¹³³ Özdeyişler 16/32.

¹³⁴ Özdeyişler 14/29.

uyardı, onları Kutsal Yasa'ya dönmeleri için uyarılarda bulundu. Ancak onlar, gurura kapılarak buyruklara karşı geldiler. Kuralları çiğneyip günah işlediler. Oysa, Tanrı'nın kurallarına bağlı kalmak yaşam bulmaktı. Ancak İsrail halkı, inatla sırt çevirdi, dinlemedi. Yıllarca onları sabırla bekledi. Ruhu ve peygamberleri aracılığıyla uyarılarını ilettiler, ancak onlar kulak asmadılar. Sonunda, Tanrı, onları çeşitli ülkelerin eline teslim etti. Ancak Tanrı, İsrail halkının yok olmasına izin vermedi. Merhametinden ötürü onları terk etmedi. Çünkü O, iyilik yapan, acıyan bir Tanrıydı. İsrail halkı, bu büyük merhametten dolayı Tanrı'ya dua etti. Tanrı'nın antlaşmasına sadık kalmış olduğunu, güçlü, görkemli ve yüce bir Tanrı olduğunu hatırladılar. İsrail halkı, tarih boyunca krallarından, önderlerinden, kâhinlerinden, peygamberlerinden, atalarından ve halktan birçok acı çekti. Ancak bu çekilenler, Tanrı'nın büyüklüğünü ve merhametini küçümseme noktasına getirmediler. Tam aksine, bu acılar, İsrail halkının Tanrı'ya olan bağlılığını ve ona olan ihtiyacını daha da pekiştirdi.¹³⁵

Eski Ahit'in Yakup bölümünde ise sabır timsali Eyüp'ün sabrından şöyle bahsedilir:

“Kardeşlerim, Rab'bin gelişine kadar sabredin. Bu sabır, bir çiftçinin toprağın bereketini alana kadar beklediği sabır gibidir; siz de öyle sabredin. Yüreğinizi güçlendirin, çünkü Rab'bin gelişi yakındır. Birbirinize karşı homurdanmayın, çünkü Yargıç kapının önünde duruyor. Kardeşler, Rab'bin adıyla konuşmuş olan peygamberlerin sıkıntılarda nasıl sabır gösterdiklerini düşünün. Sıkıntıya dayananları mutlu sayarız. Eyüp'ün sabrını duydunuz, Rab'bin onun için neler yaptığını da bilirsiniz. Çünkü Rab çok şefkatli ve merhametlidir. Kardeşlerim, bu sözlerle birbirinize destek olun, Rab'bin gelişi için sabırla bekleyin ve sıkıntılara karşı Eyüp gibi sabırla direnin. Çünkü Rab, bize sonsuz merhametiyle yaklaşır ve adaletini getirir. Eyüp'ün yaşadığı deneyim, sabrın ve inancın ne kadar büyük bir güç olduğunu bize hatırlatır. Bu yüzden, Rab'bin geleceği için umutsuzluğa kapılmadan, sabırla ve inançla beklemeye devam edelim.”¹³⁶

Tanrı'nın İbrahim'e vaatte bulunduğu zaman, İbrahim kendi üzerine ant içti ve şöyle dedi: *“Seni kutsadıkça kutsayacağım, Soyunu çoğalttıkça çoğaltacağım.”¹³⁷*

¹³⁵ Nehemya 9/26-32.

¹³⁶ Yakup 5/7-11.

¹³⁷ İbraniler 6/14.

İbrahim, bu vaade dayanarak sabırla bekledi. Zaman geçtikçe, vaadine güvendi ve inancını kaybetmeden bekledi. Her zorluğa rağmen, İbrahim sabrını koruyarak vaade erişti. Tanrı'nın sadakati ve vaadi gerçekleştirmesi, İbrahim'in sabrının ve inancının ödüllendirilmesini sağladı.¹³⁸ İbrahim'in hikayesi, bize Tanrı'ya olan güvenin ve sabrın ne kadar önemli olduğunu hatırlatır. Onun örneği, vaatlerin gerçekleşmesi için sabırlı bir bekleyişin ve Tanrı'ya olan sonsuz güvenin önemini vurgular. Bu yüzden, İbrahim'in sabırla ve Tanrı'ya olan inancıyla ilham alarak, biz de hayatımızdaki zorluklara sabırla ve güvenle karşılaşabiliriz.

Hız. Yusuf'un kıssası Eski Ahit'te yer alır ve detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yusuf, Hz. İbrahim'in soyundan gelir ve onun torunu Yakup'un en sevgili oğludur.¹³⁹ Ancak, Yusuf'un on kardeşi onu kıskanır ve ona karşı düşmanlık beslerler. Bir gün, kardeşlerinden biri olan Yuda, Yusuf'u bir kuyuya atar ve daha sonra onu satıcılar tarafından Mısır'a götürülmesine neden olur.¹⁴⁰

Mısır'da, Yusuf firavunun veziri olan Potifar'ın evinde hizmet eder. Ancak, Potifar'ın karısı Yusuf'a sarkıntılık eder ve Yusuf bu teklifi reddedince, karısı onu iftiraya uğratar. Yusuf masum olduğu halde hapse atılır, ancak orada da hikmetiyle tanınır ve güvendikleri arasında yer alır.¹⁴¹

Hapishanede Yusuf, iki mahkûmun rüyasını yorumlar ve kısa sürede gerçekleşen bu yorumlar, onun bilgelik ve ilahi lütuflarını kanıtlar. Bu durum, sarayın hizmetçilerinden birinin, Firavun'un rüyasını yorumlamak istemesine neden olur. Yusuf, Firavun'un rüyasını yorumlar ve bu, Mısır'da yaklaşmakta olan yedi yıl kıtlık dönemi ve onu takip eden yedi yıl bolluk dönemi hakkında bilgi verir.¹⁴²

Yusuf'un yorumları ve hikmeti, Firavun'un dikkatini çeker ve Yusuf, Firavun'un sağ kolu olur. Mısır'da yaşanan kıtlık sırasında, Yusuf'un ailesi de etkilenir ve kardeşleri, Mısır'a tahıl almaya gelirler. Ancak Yusuf, kardeşlerini tanıır ve onlara gerçek kimliğini açıklar. Sonunda, ailesi Mısır'a taşınır ve Yusuf, ailesine kucak açar.¹⁴³

¹³⁸ İbraniler 6/15-17.

¹³⁹ Yaratılış 37/3.

¹⁴⁰ Yaratılış 37/14-36.

¹⁴¹ Yaratılış 39/1-5.

¹⁴² Yaratılış 41/32-37.

¹⁴³ Yaratılış 41/44-48; Yaratılış 47/1-4.

Hız. Yusuf'un kıssası, sadakat, sabır, bağışlama ve Tanrı'nın yönlendirmesi gibi önemli konuları içerir. Bu hikaye, insanın zorluklarla karşılaştığında inanç ve sabrının önemini vurgular ve Tanrı'nın, hayatın her aşamasında rehberlik ve yardım sunacağını gösterir.

Hız. İbrahim'in çocuk sahibi olma öyküsü, Eski Ahit'te Genesis (Yaratılış) kitabında anlatılır. İbrahim ve karısı Sara, Tanrı'nın kendilerine verdiği bir vaat doğrultusunda çocuk sahibi olmayı umut ederler. Ancak, yaşları ilerledikçe bu umutları tükenir ve çocuk sahibi olmayı umut etmeleri zorlaşır Tanrı, İbrahim'e vaatte bulunur ve ona soyunun kum taneleri kadar çok olacağını ve büyük bir ulus olacağını söyler. Ancak, Sara henüz çocuk sahibi olmamıştır ve yaşları ilerledikçe bu durum imkânsız hale gelir gibi görünür.¹⁴⁴

Bir gün, üç melek şeklinde Tanrı'nın elçileri İbrahim'in çadırına gelirler. İbrahim onları misafir eder ve onlara yiyecek içecek sunar. Bu sırada melekler, İbrahim'e Sara'nın yakın zamanda bir çocuk sahibi olacağını müjdeleyen bir haberi iletmek üzere gelirler. Sara bu haberi duyduğunda, yaşlılığına rağmen güler ve şaşırır.¹⁴⁵

Kıssanın devamında, Sara gerçekten de bir oğul doğurur ve İshak adını verirler. İshak, İbrahim'in uzun süredir beklediği ve Tanrı'nın verdiği vaadin gerçekleşmesidir. Bu olay, İbrahim'in sabrının ve inancının ödüllendirilmesini gösterir. Tanrı'nın vaadi gerçekleşmiştir ve İbrahim'in soyu İshak üzerinden çoğalmaya başlar.¹⁴⁶

Hız. İbrahim'in sabrı ve inancı, Tanrı'nın vaatlerine olan güvenin ve onun zamanlamasına olan itimadın önemini vurgular. Bu kıssa, Tanrı'nın sözünün gücünü ve insanların yaşadığı zorlukların sonunda vaatlerinin gerçekleşebileceğini gösterir.

Eski Ahit'te Eyüp'ün hikayesi, sabrın ve inancın sembolü olarak anlatılır. Eyüp, doğru ve erdemli bir adamdır. Serveti, ailesi ve itibarıyla oldukça kıymetli bir hayat yaşar.¹⁴⁷ Özetle aktaracak olursak bir gün, şeytanın Tanrı'nın izniyle Eyüp'e musallat olması sonucu tüm varlığını kaybeder. Serveti yok olur, çocukları ve hatta sağlığı bile elinden alınır. Eyüp, bu büyük imtihan karşısında sabrını korur ve Tanrı'ya olan inancını yitirmez. Eşinin ve dostlarının ona acımasızca önerilerde bulunmalarına rağmen, Eyüp

¹⁴⁴ Yaratılış 15/2-5.

¹⁴⁵ Yaratılış 18/1-15.

¹⁴⁶ Yaratılış 21/1-7.

¹⁴⁷ Eyüp 1/1-3.

yine de Tanrı'ya güvenir ve sabrını sürdürür.¹⁴⁸ Zamanla, sabrının ve sadakatının Tanrı tarafından ödüllendirileceğine inanır.¹⁴⁹ Sonunda, Eyüp'ün sabrı ve inancı ödüllendirilir ve Tanrı onu eski sağlığına ve servetine kavuşturur. Eyüp'ün yaşadığı bu deneyim, insanın hayatta karşılaştığı zorluklara rağmen inancını kaybetmemesi ve sabrını koruması gerektiğini öğretir.¹⁵⁰

Eyüp'ün hikayesi, Eski Ahit'te sabrın ve inancın gücünü vurgular. Onun örnekliliği, insanların yaşadığı sıkıntılara karşı dirençli olmaları ve Tanrı'nın adaletine olan güvenlerini asla yitirmemeleri gerektiğini gösterir. Bu hikaye, insanların zor zamanlarda bile umudu ve güveni koruyabilmelerinin mümkün olduğunu ve Tanrı'nın merhametinin her zaman mevcut olduğunu hatırlatır.

Bu kıssalar, Eski Ahit'te sabrın ve inancın önemini vurgular. İnsanların zorluklarla karşılaştığında sabırlı olmaları ve Tanrı'ya olan güvenlerini kaybetmemeleri gerektiğini öğretir. Bu kıssaları anlamak, insanlara yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmaları için ilham verir ve onlara Tanrı'nın adaletine olan inançlarını sürdürmeleri gerektiğini hatırlatır.

2.2. İSLAM'DA SABIR

İslam inanişında diğer dinlerden ayrı olarak, sabır sadece kişiler arası ilişkilerde faydalı olmakla kalmaz, aynı zamanda öfkeyle başa çıkma ve beklemenin erdemini öğrenme amacını taşıyan bir değer değildir. Tam aksine, İslam'ın temel kaynaklarında ve kültüründe önemli bir konuma sahip olan tasavvufta, sabra derin anlamlar yüklenmiştir. Aynı zamanda diğer ilahi dinlerde olduğu gibi, İslam dininde de Allah'ın çok sabırlı olduğu ve O'nun güzel isimlerinden birinin "Sabûr" yani çok sabırlı anlamına geldiği vurgulanır.¹⁵¹ Sabırlı olmak aynı zamanda İslam'a göre tüm peygamberlerin ortak özelliğidir. İslam perspektifine göre dünya hayatını anlamlandırmak için sunulan çerçevede, inanç, ibadet ve ahlak gibi alanlarda sabrın gerekliliğinden bahsetmek

¹⁴⁸ Eyüp 1/6-22.

¹⁴⁹ Eyüp 42/1-6.

¹⁵⁰ Eyüp 42/7-17.

¹⁵¹ Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler* (İstanbul: Dem Yayınevi, 2013), 128-129.

mümkündür. Tasavvuf geleneğinde ise sabır, bu alanlara ek olarak kâmil insanın nefis mertebelerindeki duraklardan biri olarak kabul edilir.¹⁵²

İslam ahlakında, nefse karşı verilen mücadelede Müslüman'ın başarı elde edebilmesi için sabır gücüne sahip olması gereklidir. Nefisle süregelen, hiç bitmeyecek bir mücadele, daha fazla sabır gerektirir. Bu mücadeleyi azim ve sebatla sürdürmek de büyük önem taşır. Bu uğraş, manevi gelişimin sürekliliğini sağlamak adına da kritiktir.¹⁵³

İslam dininde sabır, zorluklar ve sıkıntılar karşısında sadece pasif bir şekilde tahammül etmek değil, aynı zamanda olumlu bir yaklaşımla ve umutlu bir şekilde hareket etmek anlamına gelir. Sabır, hoşlanılan durumların yanı sıra hayır olarak bilinen şer olaylarına karşı da olumlu bir tutum sergileme fikrini içerir. İslam'a göre, hoşlanılmayan şeylerin arkasında da hayır olabileceği inancıyla, olayların arkasındaki hikmeti yaratan tarafından bilinebileceği kabul edilir. Bu bağlamda, sabır İslam'ın anlayışında aktif ve proaktif bir eylem olarak görülür. Sadece olaylara pasif ve reaktif bir şekilde tepki vermek, İslam'ın sabır kavramına uygun bir yaklaşım değildir. İslam'ın öğretilerine göre, sabır, olumlu bir tutumla zorluklarla yüzleşme ve olası hayrı görebilme becerisini içermektedir.¹⁵⁴

Ayetler ve hadisler, merhamet, yardımseverlik, affetme, sabır gibi niteliklere vurgu yaparak, ahlaki değerlere teşviklerde bulunur ve bu tutumların günlük hayatta benimsenmesinde önemli bir rol oynar. Bu sebeple, İslam'da sabrın yüklenen anlamlarını en kapsamlı şekilde kavramak, temel kaynaklar olan Kur'an ve sünnetin sabır konseptini anlamaktan geçer. Aynı zamanda, İslam kültüründe "sabır" kelimesine atfedilen anlamları anlamak için sadece dini kaynaklara değil, aynı zamanda etkisi altındaki tasavvuf kültürünün temsil ettiği geleneklere de bakarak durumu değerlendirmek yerinde olacaktır.

2.1.1. Kur'an ve Sabır

Kur'an'da sabır kavramı, zorluklar ve sıkıntılarla karşılaşıldığında paniğe kapılmadan, aceleci davranmadan, sağlam ve emin adımlarla ilerleyip Allah'ın takdirini

¹⁵² Karaca, *Dini gelişim teorileri*, 266; Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, 150.

¹⁵³ Frager, *Manevi Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, 29.

¹⁵⁴ Tallal Alie Turfe, *Patience in İslam: Sabr* (New York: Tahrike Tarsile Qur'an, 1996), 25.

beklemek anlamında kullanılmıştır. Ayrıca, Kur'an'ın anlam dünyasında sabır, sıkıntılı ve acılı durumlarda itidali korumanın yanı sıra dava yolunda karşılaşılan her türlü güçlüğü üstesinden gelmek için gerekli ruhsal dirence sahip olmayı ifade eder. Kur'an'daki sabır anlayışının bir yönü de savaş meydanında cesaret göstermek için gereken sabrın tipik bir erdem olduğudur. Savaşın zorluklarıyla başa çıkmak, sabır olmadan mümkün değildir.¹⁵⁵

Kur'an'da sabırla ilgili olarak Allah'a beslenen hakiki inanç ve imanın esaslı bir yönü vurgulanmaktadır. Sabır, düşmanın sürekli saldırılarına karşı gerçek bir inançla direnme ve sebat etme konusunda kararlılık ifade eder.¹⁵⁶ İslam, bu eski göçebe erdeminin dinî bir yönde şekillendirilerek, Allah yolunda sabrın en önemli erdemlerden biri haline gelmesini amaçlamıştır.¹⁵⁷

Genel olarak Kur'an'ı incelediğimizde, bazen ahlaki değerlerle doğrudan ilgilenildiğini, bazen dolaylı yollarla ve bazen de ibadetler aracılığıyla Müslümanlara çeşitli olumlu davranışların kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu çabalar daha çok bireysel niteliklere odaklanmakta ve öncelikle insanın hoşgörülü ve şükredici olması, güçlüklerle sabretmesi, azimli ve gerçek bilgiye dayalı hükümler verirken kuruntu ve iddialardan uzak olması, ahde vefalı, dürüst ve sözünde duran bir birey olması, emanetlere ve ahitlere sadık kalması, ölçü ve tartıda adil olması, tutum ve davranışlarında denge ve tutarlılık sergilemesi, iyimser ve umutlu olması, kötülüğe karşı güzellikle karşılık vermesi, hatta kötülüğe iyilikle yaklaşması, harcamalarında dengeyi koruması, nezaketli ve itidalli davranması gibi erdemlere odaklanmaktadır.¹⁵⁸

Kur'an'da vurgulanan insanî nitelikler arasında sabır da bulunmaktadır. Diğer sıralanan niteliklere sahip olabilmek için ise sabrın yanı sıra güçlü bir inanç, sağlam bir irade ve gelişmiş bir sorumluluk duygusu gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, dayanıklılığa ihtiyaç duyulan imtihan konularına vurgu yapılmaktadır. Bu temalar aynı zamanda dünyevi zorluklar veya nimetlerde seküler ve dini başa çıkma araçlarının birleşimini içerir. Kur'an'da insanların sözlü veya fiili

¹⁵⁵ Bakara 2/249-250; Âl-i İmrân 3/146.

¹⁵⁶ Kâf 50/39-40.

¹⁵⁷ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 177.

¹⁵⁸ Mustafa Köylü, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24-25 (2007), 76-77.

zorluklarla başa çıkma, insanlar arasındaki güç, bilgi, servet ve sosyal statü farkları, sınırsız nimetler, mülkler, çocuklar, iyilik ve kötülük, korku ve açlık, can kaybı, yaşam ve ölüm, emekle kazanılmış varlıkların azalması, geçim kaynaklarının kısıtlanması, dünya hayatının çekiciliği ve Allah'ın emirleri ve yasaklarıyla sınanmanın anlatıldığı ifade edilmektedir.¹⁵⁹

Bu nedenle dini sorumluluklar, emirler ve yasaklar, bir müminin itaati ve sabrının ölçülmesi açısından önem taşır. İnsan, her türlü sınavın sonucunda, bu dünyada başına gelenlere karşı sergilediği tutumun yanı sıra, ahirette yaptığı iyilik ve kötülüklerin karşılığını mükafat veya ceza olarak alacaktır, bu miktar zerre kadar olsa bile.¹⁶⁰

Evet, sabır Kur'an'da önemli bir kavramdır ve çeşitli vesilelerle vurgulanır. Sabır, insanları imtihan eden musibetlerle karşılaştıklarında göstermeleri gereken bir erdem olarak tanımlanır. Kur'an'a göre, Allah insanları çeşitli sıkıntılarla imtihan eder ve bu sıkıntıları sabırla karşılayanlar Allah'ın lütfuna, rahmetine ve ebedi kurtuluşa ulaşırlar.

Bakara Suresi'nin 155-157. ayetlerinde, insanların çeşitli musibetlerle imtihan edildiği ve sabredenlerin ödüllendirileceği belirtilir. Ayrıca Bakara Suresi'nin 153. ayetinde Allah'ın sabredenlerle beraber olduğu ifade edilir. Zümer Suresi'nin 10. ayetinde sabredenlere hesapsız mükâfatlarının verileceği vurgulanır. Nahl Suresi'nin 110. ayetinde ise Allah'ın sabredenlere çok bağışlayıp, çok merhamet edeceği belirtilir. Sabır aynı zamanda peygamberlerin özelliklerinden biri olarak da Kur'an'da zikredilir. Enbiyâ Suresi'nin 85-86. ayetlerinde sabırla davranan peygamberler örnek olarak gösterilir. Hz. Peygamber'e de müşriklerin söylediklerine karşı sabretmesi tavsiye edilir. Bu ayetlerde sabır, insanların yaşadıkları zorluklar karşısında direnç göstermelerini, sakin ve sabırlı bir şekilde hareket etmelerini ifade eder. Allah'ın lütfuna ve rahmetine ulaşabilmek için sabır önemli bir erdemdir ve Kur'an'da sık sık vurgulanır.

Kur'an-ı Kerim'de, sabır kelimesi ve türevleriyle birlikte toplam yüz üç ayette yer almaktadır. Sabır ve diğer türevlerinin geçtiği surelerin sayısı ise kırk beştir.¹⁶¹ Müminlerin çeşitli imtihanlara karşı gösterdikleri sabrın ahirette hesapsız ödülleri

¹⁵⁹ Âli İmrân 3/186; En'âm 6/53; Furkân 25/20; Muhammed 47/4; Cin 72/16-17; Enfâl 8/18; Bakara 2/155; Âli İmrân 3/186; Teğâbün 64/15; Enfâl 8/28; Enbiyâ 21/35; A'râf 7/168; Mülk 67/2; Mâide 5/48; Bakara 2/124; Fecr 89/16; Tâhâ 20-131.

¹⁶⁰ Zilzâl 99/8.

¹⁶¹ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 399-401; Recep Önal, "Kur'an'da İmanî ve Ahlakî Bir Tavrı Olarak Sabır", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2008), 445.

karşılık bulacağı vurgulanır. Kur'an, sabır gösteren bireylerin sabırları nedeniyle iki kat ödüllendirileceği ve Allah'ın özellikle sabredenlerle birlikte olduğu konusunda müjde vermektedir.¹⁶² Cennet ödülünü hak edecek müminlerin nitelikleri belirtilirken, özellikle sabırlı olmalarından bahsedilmektedir.¹⁶³ Ayrıca Kur'an'da, Allah'ın yolunda üstün çaba gösterip zorluklara sabır göstermeden kimsenin cennete girmesine izin verilmeyeceği açıkça ifade edilmektedir.¹⁶⁴ Bu ayet, dinî hayatın getirdiği zorluklara karşı sabrın, neredeyse cennete girmenin bir ön koşulu olduğunu düşündürmektedir. Ancak aynı zamanda, Kur'an'da Allah'ı inkâr edenlerin ahirette cezalandırıldıkları zaman gösterdikleri sabrın, onları ateşten kurtarmaya yetmeyeceği vurgulanarak, sabrın sadece dünyada gösterildiğinde karşılığında hem dünyevi hem de uhrevi kazanımların olacağı, ancak ahirette ceza durumunda sabrın yararsız olduğu hatırlatılmaktadır.¹⁶⁵

Ek olarak, Kur'an-ı Kerim'de sabrın dünya hayatında elde edilecek sonuçlarla ilişkilendirilmiş bir örneğin sunulduğu belirtilerek, sabrın dünya işlerinde olumlu etkiler getireceği ve meyvelerin sadece ahirete bırakılmayacağı vurgulanmaktadır. Bu ayetlerden anlaşılın, sabrın müminlerin vazgeçilmez bir özelliği olduğu, dünya hayatındaki mücadelede benimsenmesi gereken ve hem maddi hem manevi anlamda olumlu sonuçları beraberinde getiren bir tutum olduğudur.¹⁶⁶

Kur'an'da, Hz. Muhammed'e hitaben, kendisinden önceki peygamberlerin sergilediği sabrın bir örnek olarak gösterildiği belirtilmekte; zorluklar karşısında ve hakka karşı inkâr edenlere karşı sabırlı olması, sabırla Rabbine yönelmesi konusunda kendisine uyarıda bulunmaktadır.¹⁶⁷ Ayrıca, Eyüp, İsmail ve İdris peygamberlerin gösterdikleri örnek sabırlar Kur'an-ı Kerim'de detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.¹⁶⁸

Sabır genellikle insanların arzuladığı bir özelliktir ve çoğu zaman ihtiyaç durumunda sabır için dua etme eğilimine sıkça rastlanır. Çünkü sabrın gücü, umudun desteklediği şekilde artar. Dua, sadece yardım talebinin ötesinde aynı zamanda umut için destek sağlama işlevine sahiptir. Kur'an'da geçen "üzerimize sabır yağdır" duasında bahsedilen müminler, sabır ve dua arasındaki ilişkiye örnek olarak gösterilerek bu konuya

¹⁶² Bakara 2/153, Enfâl 8/46, Kasas 28/54; Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar, 2015), 192.

¹⁶³ Âli İmrân 2/17.

¹⁶⁴ Âli İmrân 2/142.

¹⁶⁵ Fussilet 41/24.

¹⁶⁶ Doğan, "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır".

¹⁶⁷ En'âm 6/34; Nahl 16/127; Sâd 38/17; Müddessir 74/7.

¹⁶⁸ Enbiyâ 21/85.

özel bir vurgu yapmaktadır.¹⁶⁹ Dua ile Allah'tan yardım talep eden müminler, umutlarını güçlendirmek suretiyle sabırlı olma konusunda olumlu destek elde etmektedirler. Aynı zamanda, Müslümanların sadece sabırlı bireyler olmakla kalmayıp aynı zamanda birbirlerine hakkı, merhameti ve sabrı tavsiye eden kişiler oldukları da ifade edilmektedir.¹⁷⁰ Kur'an, müminlere Allah'tan yardım istemek için sabrı ve namazı bir arada anarak, bu iki ibadeti birleştirip uygulamaya teşvik etmektedir.¹⁷¹ Elmalılı Hamdi Yazır'ın perspektifine göre, kul, namazla birlikte sabırdaki zorlukları unutabilir veya bu zorlukları hafifletebilir. Bu süreç, ilahi yardımı da beraberinde getirir ve kul, böylece sıkıntılı zamanları daha kolay atlatma fırsatı bulur.¹⁷²

Kur'an, Rab'lerine inanmış olanların, Allah'ın teveccühünü umarak sebat etmeyi terk etmeleri durumunda, Rab'leri tarafından daima sabredenlerle birlikte olacaklarını öğretir. Bu müminler, dünya hayatında vaat edilenlere ulaşacaklarını, sonrasında ise ataları, eşleri ve çocuklarıyla birlikte doğru yolda olanlarla ebedi mutluluğu paylaşacaklardır.¹⁷³ Aynı zamanda, sabretme gücünün Allah tarafından verileceği vurgulanarak, sabrın imanla güçlü bir bağa sahip olduğu önemle belirtilir.¹⁷⁴

Kur'an, karşılaşılan problemler, zorluklar, sıkıntılar ve musibetlere karşı aktif bir sabır sergilemeyi önermektedir. Aktif sabır, insanlara dayanma gücü kazandırarak sorunların üstesinden gelmek için çaba harcamayı öğretir. Ayrıca, insanın her türlü zorluğa karşı aktif bir sabır tutumu benimsemesi durumunda, olgun, stresle başa çıkabilen ve psikolojik bunalımdan korunmuş bir kişilik geliştirebileceği vurgulanmaktadır.¹⁷⁵

Sonuç olarak, Kur'an'a göre sabır, başa gelen olaylara sadece tahammül etmek ve beklemek değil, aynı zamanda dayanmak, direnmek, karşı koymak ve hedeflere ulaşmak için üstün bir çaba sarf etmek anlamına gelir. Bu tutum ve davranış, nihayetinde olumlu sonuçlara ulaşmayı mümkün kılar.

¹⁶⁹ Nahl 16/127.

¹⁷⁰ Asr 103/3; Beled 90/17.

¹⁷¹ Bakara 2/45-153.

¹⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/545.

¹⁷³ Ra'd 13/23-24.

¹⁷⁴ Nahl 16/127-128.

¹⁷⁵ M. Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, çev. Hayati Aydın (Ankara: Fecr Yayınları, 2004), 280-282.

2.1.2. Sünnet ve Sabır

İslam'ın öngördüğü insan modelinin temel erdemlerinden biri olan sabır, İslam peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözleri ve kişisel yaşantısı içinde önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Muhammed, müminlere sabırlı olmaları konusunda ilham veren sözleriyle dikkat çekerken aynı zamanda Kur'an'ın ifadesine göre yüce bir ahlaka sahip olarak güzel ahlakın zirvesine ulaşarak sabır konusundaki örnekliğini sergilemiştir. Çünkü güzel ahlak, sadece sabır ile elde edilebilir. Hz. Muhammed ayrıca, sabır ve kararlılıkla peygamberlik mücadelesini başarıyla tamamlayarak sabrın günlük hayattaki somut faydalarını göstermiştir. O'nun hayatı, sabrın sadece teorik bir erdem olmaktan öte, günlük yaşamda nasıl uygulanabileceğine dair etkileyici bir örnektir.¹⁷⁶

İslam peygamberi, sabırlı davranan müminlere Allah'ın sabır vereceğini belirterek, bir kimsenin ulaşabileceği en hayırlı ve engin lütuftan birinin sabır olduğunu vurgulamıştır. Bu perspektife göre, sabır, insan için dünyada elde edilebilecek en değerli ve bereketli sermayedir. Hadiste, müminin hem yokluğa hem varlığa hem acıya hem neşeye hem belaya hem de nimete karşı en güvenilir kalkanın ve potansiyel gücünün sabır olduğu ima edilmiştir.¹⁷⁷ Ayrıca, sabırlı davranmanın sabır gücünü artıracığı vurgulanarak, sabrın maddi ve manevi tüm kazanımların ortak kaynağı olduğu belirtilmiştir. Bu bakış açısına göre, sabırlı bir birey, tükenmeyen ve değerli bir hazineye sahip gibi düşünülebilir.

Sünnete uygun olarak, sabır konusunda Allah'a yapılan dua özellikle zor durumlarla karşılaşıldığında gerçekleştirilmelidir. Çünkü herhangi bir zorluk veya sıkıntı olmadan Allah'tan sabır dilemek, neredeyse zorlukları davet etmek, şükredilmesi gereken bir durumda nankörlük olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, Allah'tan sabır dilemek yerine sağlık ve afiyet dilemenin daha uygun olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁸

Hadiste ifade edildiği gibi, “*Namaz nurdur, sadaka burhandır, sabır ziyadır...*”¹⁷⁹ Bu sözlerde namaz için ‘nur’ terimi kullanılırken, sabır için ‘ziya’ ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadeler, Kur'an ayetinde geçen “Güneşi ziyalı, ayı nurlu kılan

¹⁷⁶ Doğan, “Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır”.

¹⁷⁷ En-Nevevî Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî, *Riyâzû's Sâlihîn Tercüme ve Şerhi Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, çev. M. Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 1/206.

¹⁷⁸ İsmail Karagöz, “Kur'an ve Hadislerin Işığında Sabır ve İnsan”, *Diyanet İlmî Dergi* 38/1 (2002), 20.

¹⁷⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, çev. Ahmet Davudoğlu, 1985, “Tahâret” 1.

Allah'tır"¹⁸⁰ ifadesine dayanarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda, 'ziya', bir kaynaktan doğan birinci ışığı temsil ederken, nur, bu birinci ışığın yanmasıyla meydana gelen ikinci ışığı ifade etmektedir. Ziya terimi, ışığı ve ısıyı kendi kaynağından alan cisimler için kullanılırken, nur terimi ise ışığını başka bir kaynaktan alan cisimler için kullanılmaktadır. Her nurun ziyadan türediği düşünülebilir, ancak her ziya kendi başına bir nur olmayabilir. Bu anlamda, sabrın 'ziya' namazın 'nur' olarak tasvir edilmesi, sabrın insan hayatında geniş bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir. Zorluklar karşısında azim ve sebatla birlikte sergilenen sabır davranışının, görünüşte çözümsüz gibi görünen meseleleri dahi çözebildiği tecrübelerle bilinmektedir. Sabrın namazdan önce gelmesinin bir sebebi, namaz ibadetine devam edebilmek için iradeli bir sabra duyulan ihtiyaçtır.¹⁸¹

Hadislerde özellikle bireyler arası sabra vurgu yapılırken sosyal sabrın teşvik edildiğine dikkat çekilmektedir. İnsanlar arasında yaşayarak onların zorluklarına karşı sabır gösteren müminin, insanlarla etkileşimden kaçınan müminden çok daha büyük bir ödül alacağını bildiren Hz. Peygamber, müminlere kendilerini sabra mecbur kılan zorlu durumlardan kaçınmak için toplumdan uzaklaşmanın istenmeyen bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, zorluklara karşı mücadele etmek ve sosyal ilişkilerde sabrı sergileyerek elde edilecek büyük mükâfatı müjdelemektedir.¹⁸²

Müminin şükür ve sabır birlikteliğiyle her durumda olumlu ve mutlu bir yaklaşım sergileyeceği, başka bir hadiste şu şekilde vurgulanmıştır: "Müminin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hali kendisi için bir hayır sebebidir. Bu özellik sadece müminde bulunur. Sevinecek bir durumu olsa şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir bela gelse sabreder, bu da yine onun için hayır olur."¹⁸³ Bilindiği gibi, hayırlı bir yaşam sürmek ve geleceğe umutla bakmak her insanın isteğidir. Dünyada çeşitli zorluklar, sıkıntılar, yükler ve çelişkiler kadar, sabır ve şükür gerektiren durumların bir arada bulunduğu da bir gerçektir. Bu sebeple hadiste, şükür ve sabır döngüsünün birey için sağladığı denge ve uyumun bir işaret olduğu belirtilerek, bu olgunlaşmış mümin

¹⁸⁰ Yûnus 10/5.

¹⁸¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî, *Riyâzü's Sâlihîn Tercüme ve Şerhi Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, 1/205.

¹⁸² Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî, *Riyâzü's Sâlihîn Tercüme ve Şerhi Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, 1/211-213.

¹⁸³ Müslim b. Haccac, "Zühd" 64.

tavrının beraberinde mutluluk getiren ve hayranlık uyandıran bir niteliğe sahip olduğuna vurgu yapılmaktadır.¹⁸⁴

Hız. Peygamber, felakete karşılaşılan ilk anda sergilenmesi gereken bir dayanma davranışının sabır olduğunu ifade eder ve bu sabrın zorunlu olmadığını, aksine iradeli bir sabrın önerildiğini belirtir.¹⁸⁵ Bu konuda Ebu Ubeyde'nin açıklamasına göre, "Bu hadis-i şerifin anlamı, her musibet sahibini keder ve üzüntüden arındıracak şeyin sabır olduğudur. Ancak musibetin ilk hiddetli ve hararetli anında sergilenen sabır esastır."¹⁸⁶ İnsanı üzüntü ve kederle boğan musibet, ansızın geldiğinde kalbi sarsar ve rahatsız eder. Aslında felaketin geldiği an sabırlı davranmak, olayın travmatik etkisini azaltabilir ve sabrı devam ettirmeyi kolaylaştırabilir. Aksine sabır göstermemek, Allah'a karşı kızgınlık içeren duyguların ortaya çıkmasına neden olabilir ki bu, olumsuz bir dini başa çıkma yöntemi olabilir. Sonradan gösterilen sabır ise çaresizliğin bir sonucu olabilir ve bireyin o anki sıkıntısını hafifleten gerçek sabırdan ziyade, teslimiyetin verdiği huzur duygusunun önüne geçebilen bir davranış biçimi veya ruh hali olabilir.

Hadislerde, Kur'an'ın sabır anlayışına uygun bir yaklaşım belirgin bir şekilde sergilenmektedir. Bu hadislerde, sabrın bir hazine, Allah'tan gelen bir lütuf, birçok olumsuz durumdan koruyan bir kalkan, manevi enerji kaynağı, sosyal ilişkilerde yardımcı, olgunlaşmış bir müminin özenilen tavrı, karşılaşılan felaketlerde psikolojik travmaları önleyerek mümini ve imanını koruyan bir güç olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, tüm olumlu davranışların karşılığında asıl hayatı kazandıran ödüller olduğu gibi, sabrın zorluğuna bağlı olarak kazanılacak mükâfatın da bol olduğu hatırlatılarak sabra teşvik edilmektedir.

2.1.3. Tasavvuf ve Sabır

Tasavvuf, İslam kültüründe önemli bir konuma sahiptir. Hâl ilmi olarak adlandırılan tasavvuf, İslam'ın içselleştirilmesine ve özüm senerek yaşanmasına odaklanır. Tasavvuf anlayışında, sabır, Allah'a karşı şikayetçi olmamak, yakınmamak,

¹⁸⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî, *Riyâzû's Sâlihîn Tercüme ve Şerhi Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, 1/211.

¹⁸⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Beyrut: Dârü Tavki'n-Nuhât, 1422), "Cenâiz" 32; "Ahkam" 11; Müslim b. Haccac, "Cenâiz" 14.

¹⁸⁶ İbni Kayyim El-Cezviyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, çev. Zeynel Abidin Tatlıoğlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 86-87.

sızlanmamak önemlidir. Nefse zor gelen durumlar karşısında dünya ve ahiret yararını düşünerek hareket etmek, psikolojik dengeyi korumak için sükûnet ve dayanma gücünü kullanmak da tasavvufi bir prensiptir.¹⁸⁷

Sabır, tasavvuf açısından nefsi telaştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma anlamına gelir. Sabır, nimet ve zorluk arasında fark gözetmeme, her iki durumda sükûneti koruma ve şikâyeti sadece Allah'a arz etme şeklinde tanımlanır.¹⁸⁸ Gazali'ye göre sabır, din duygusunun nefsanî arzulara karşı direnç göstermesidir. Sabır, zıt görüşlü kuvvetlerin karşılaştığı anlarda bir kuvvetin metanet gösterip dayanması anlamına gelir.¹⁸⁹ Mutasavvıflar, sabrı bela geldiğinde edep ve ciddiyeti koruma olarak tanımlamışlardır.¹⁹⁰

Kur'an, sabra aykırı olmayan bir şekilde başa gelen musibetleri şikâyet etmenin örneğini, Hz. Eyüp'ün yaşadığına dair bir örnekle verir. Hz. Eyüp'ün, "Başıma musibet geldi, sen merhametlilerin en merhametlisisin."¹⁹¹ sözleriyle hem duayı ifade ettiği hem de şikâyetini doğrudan Allah'a iletme şeklindeki edebe uygun bir tutumu sergilediği belirtilmiştir. Tasavvuf anlayışında, sabreden kişinin sıkıntısını sadece Allah'a açması, şikâyetini başkalarına değil yalnızca O'na bildirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁹²

Tasavvuf geleneğinde, sabır bir durum ve mertebe olarak kabul edilir; insanın saadet sırlarıyla dolu bir yaşam için nefis mücadelesinin temel şartıdır. Tasavvufî perspektife göre, sufi nefsinin olgunlaştırılması ve tamamlanması için mücadele ve mücâhede kaçınılmazdır. Mücâhede, nefsin arzularına ve olumsuz eğilimlerine karşı verilen bir savaşı ifade eder; iradenin ihtiras ve arzularla mücadelesiyle tanımlanır. Bu ömür boyu devam eden mücadele, geniş bir sabır, güçlü bir irade ve büyük bir çaba gerektirir.¹⁹³

Sufî, nefsinin istek ve arzularını terk etmeli, her zaman arzularının tersine hareket etmeli ve zorluklarla yüzleşmeyi içeren riyâzet gibi örneklerle özellikle seyr-i sülûkte

¹⁸⁷ İsmail Karagöz (ed.), *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), md. Sabır.s.567

¹⁸⁸ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'u'Ulûmid-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975), 4/119.

¹⁸⁹ Gazzâlî, *İhyâ'u'Ulûmid-Dîn*, 4/143; Çağrı, "Sabır".

¹⁹⁰ El-Cezviyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 19.

¹⁹¹ Enbiyâ 21/83.

¹⁹² Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî El-Hucvirî, *Keşfu'l Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 120.

¹⁹³ Doğan, "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır".

sabrın önemini vurgular. Bu nedenle, tasavvuf kültüründe tevekkül, rıza, kanaat gibi özellikleri kazandırmayı amaçlayan temel motivasyon sabırdır. Sabır, sufünün riyâzet ve mücâhede için benimsediği temel bir prensiptir.¹⁹⁴

Sabır konusu, tasavvufî kaynaklarda ayetler, hadisler, bazı sahabe ve mutasavvıfların sözleri ile detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Örneğin, ünlü dervişlerden Cüneyd-i Bağdâdî, sabrı “suratını buruşturmadan acıyı yudum yudum içerek sindirmek” olarak ifade ederken; İbn Atâ, “sıkıntılar içindeyken en zarif şekilde edebe uyma” tanımıyla, sabrın kolay olmadığını, bir süreç gerektiren bir disiplin olduğunu ve insanın bu disiplini zamanla öğrendiğini ifade etmektedir.¹⁹⁵ Sabrın kazanılabilir ve alışılabilir bir durum olduğunu vurgular, özellikle zorluk, güçlük, acı gibi sıkıntılı durumların sabrın anlamını ortaya çıkardığına dikkat çeker.¹⁹⁶

Rüveym’in “Sabır, şikâyeti ve sızlanmayı terk etmektir.”¹⁹⁷ tanımıyla ise konuyu daha derinlemesine ele alır ve her şart altında şikâyet ve sızlanma yerine sabrı önerir. Çünkü şikâyet, sabrın enerjisini zayıflatabilir. Diğer taraftan, “Sabır ismi gibidir.” diyerek ilginç bir benzetme kullanan Ebu Ali Dekkak, tadı acı olan, ancak adıyla ilgili bir ilaç ağacına gönderme yaparak sabrın insanın ruhsal hastalıkları için bir tür ilaç ve şifa olduğunu ifade eder.¹⁹⁸

Alevî-Bektâşilik yolunda, Türk-İslam kültürünün unsurlarından biri olarak sabır, Bektâşi ahlakının önemli bir ögesidir. Tarikatın adap ve erkânının temelini oluşturan “Dört Kapı Kırk Makam” içinde, sabır özel bir konumda bulunmaktadır. Sabır, özellikle Marifet kapısının makamlarından biri olarak vurgulanır ve bu yolda ilerleyenler için hayati bir öneme sahiptir.¹⁹⁹

Türk-İslam kültürünün oluşumuna katkıda bulunmuş önemli şahsiyetlerden Yunus Emre ve Mevlânâ, insanlara sık sık sabırlı ve erdemli olmayı öğütlemiştir. Eserlerinde, dünya hayatının zorluklarına sabırla karşı çıkmanın ve bu sabrın ahirette kat

¹⁹⁴ Hüseyin Peker, “Tasavvuf Psikolojisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1993), 45.

¹⁹⁵ Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik El-Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1981), 266-267.

¹⁹⁶ El-Hucvirî, *Keşfu'l Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, 120.

¹⁹⁷ Salih Çift, “Rüveym b. Ahmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

¹⁹⁸ Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, 150-151; El-Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 280.

¹⁹⁹ Hüseyin Özcan, “Hacı Bektaş Veli'nin Eserleride ve Bektaşî Erkânâmelerinde Dervişin Nitelikleri”, *Turkish Studies* 7 (2012), 1967.

kat ödüllendirileceğini vurgulamışlardır. Mevlânâ'ya göre, nefsin beli sabırla bükülmelidir ve sabır, kişi için bir ibadet, Allah'ı düşünme ve anma biçimidir. Ona göre, Allah'a ancak sabırla ulaşılabilir ve sabır, insan için bir ilaç ve huzura kavuşma yoludur.²⁰⁰

Sonuç olarak, tüm dinlerde ve özellikle İslam'ın tasavvufi yorumunda sabrın bir erdem olarak değerlendirildiği ve dinî yaklaşımlarda sabra önem verildiği anlaşılmaktadır. Genel olarak dinler, sabrı olumlu karakter gelişimini teşvik eden temel değerlerden biri olarak benimsemekte ve inanan bireyler, hayatın getirdiği zorluklar karşısında sabırlı olmanın manevî gelişim için bir fırsat ve Allah'a yaklaşma vesilesi olduğunu değerlendirmektedir. Bazı dinler, özellikle “acı çekme” teması üzerinde daha fazla durarak hayatın kaçınılmaz gerçeği karşısında takınılması gereken bir tavır konusunda görüş belirtmekte ve insanların acı çekmeye bakışını şekillendirmektedir. Zorluk ve sıkıntıları olgunlaşma fırsatları olarak değerlendiren dinî gelenekler, sabrın değerini ve önemini hatırlatarak bireyleri sabırlı davranışa hazırlamaktadır.

2.3. EYÜP VE SABIR

Sabır, insanın sadece zorluklarla değil, aynı zamanda nimetlerle de başa çıkabilme yeteneğini simgeler. Sabrın hayatımızdaki etkileri çok yönlüdür. Zorluklar karşısında direnç gösterme, olumsuz durumları olumlu bir perspektifle değerlendirme ve Allah'a teslim olma gibi özellikleri içerir. Eyüp denilince özellikle İslam dininde akla gelen ilk şey sabırdır. Eyüp ile sabır özdeşleşmiştir. Kutsal kitaplarda anlatılan peygamberlerden biri olan Hz. Eyüp, sabrın en çetin imtihanlarından birine maruz kalmış bir şahsiyettir. Hz. Eyüp'ün hayatı, sabrın insanın imanını ve karakterini nasıl güçlendirebileceğini gösteren önemli bir örnektir. Sabrın, zorluklar karşısında direnç gösterme ve olumlu bir perspektifle yaşama yeteneği olduğunu anlamak, insanların hayatındaki olumlu değişikliklere katkı sağlar. Zaten Kur'an-ı Kerim'in de vurgulamış olduğu ana husus Hz. Eyüp'ün sabırdır.

Hz. Eyüp Kur'an'da sık sık hatırlatılan bir peygamberdir ve yaşamı, inananlar için derin anlamlar taşır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyüp'ün yaşamına dair dört temel noktadan

²⁰⁰ Musa Kaval, “Yunus Emre ve Mevlâna'nın Eserlerinde İnsan ve Tekâmülü”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2013), 101-104-112.

bahsedilir. Bunlar, peygamber olarak görevlendirilmesi, üstün ahlakı, bir hastalığa yakalanması ve Allah'ın lütfuyla bu hastalıktan kurtulmasıdır. Hz. Eyüp, hayatının zorlu imtihanlarında dahi sabrını yitirmemiş, inancından taviz vermemiştir. Sağlığını yitirdiği, mal varlığının elinden gittiği ve hatta yakınları tarafından dışlandığı zor bir dönemde dahi sabrını muhafaza etmiştir. Bu imtihan, onun Allah'a olan teslimiyetini ve inancını güçlendirmiştir. Hz. Eyüp'ün sabrı, onun imanını, karakterini ve Allah'a olan güvenini pekiştirmiştir.²⁰¹

Kur'an'da, Hz. Eyüp'ün hastalığının sebebi, hastalığın ne tür bir hastalık olduğu ve hastalığın safhaları hakkında detaylı bilgi verilmemiştir. Bu tür bilgiler daha çok Yahudi kaynaklarından İslami kaynaklara geçmiştir. Kur'an'da, Hz. Eyüp'ün Rabbine seslenişi şu şekilde zikredilmiştir: "Gerçek şu ki, bana zarar dokundu (hastalık geldi). Ve Sen, merhametlilerin en merhametlisisin."²⁰² Hz. Eyüp, hastalandığında sadece Allah'tan merhamet dilemiş ve şikayette bulunmamıştır. Bu, sabrının ve teslimiyetinin en güzel örneklerinden biridir. Hz. Eyüp, hastalığı, diline ve kalbine zarar vermeye başladığında, yalnızca rahatı için değil, kulluğuna engel olabileceği düşüncesiyle bir dilekte bulunmuştur. Bu talep, kalbi ve diliyle yerine getirdiği ibadet görevini devam ettirebilmesi için Allah'a yönelmiş içten bir yakarıştır. Kur'an'da aktarılan başka bir ayette ise şöyle denir: "Biz de duasını kabul edip, başındaki zararını hemen giderdik."²⁰³ Ayetlerde, Allah'ın onu imtihan ettiği, o süreçte sabır ve ibadetle devam ettiği ve sonunda sağlığına, ailesine ve servetine kavuştuğu vurgulanır. O, bolluk zamanlarında olduğu gibi darlık zamanlarında da güzel bir örnek teşkil etmiş ve sabır konusunda insanlara ilham vermiştir.

Eski Ahit'te geçen anlatılarda da Eyüp'ün sabrı manevi olarak terakki etme süreci olarak değerlendirilmelidir. Eyüp, Tanrı'nın izniyle bir dizi imtihanla sınanmıştır, ancak bu zorlu dönemlerde bile inancını ve sabrını kaybetmemiştir.²⁰⁴ Bu nedenle, Eyüp'ün yaşamı Yahudi inancında sabrın kutsal bir değer olduğuna dair bir sembol haline gelmiştir. Eyüp, acılara rağmen Tanrı'ya olan sadakatiyle, sabrın kutsal bir erdem olduğunu öğretmiştir. Eyüp Kitabı, Eyüp'ün yaşadığı zorlukları ayrıntılı bir şekilde aktarırken, insanın yaşamındaki sınavlar ve güçlükler karşısında nasıl bir tavır

²⁰¹ Sâd 38/44.

²⁰² Enbiyâ 21/83.

²⁰³ Enbiyâ 21/84.

²⁰⁴ Eyüp 1/22.

sergilemesi gerektiğini düşündürücü bir şekilde sunar.²⁰⁵ Eyüp'ün yaşadığı acılara rağmen Tanrı'ya olan güveni ve inancı, Yahudi toplumunda örnek bir duruş oluşturur. İmtihanların insanın karakterini nasıl şekillendirdiğini ve bu süreçte sabrın ne kadar önemli olduğunu vurgular. Bu nedenle, Eyüp'ün yaşamı, Yahudi kültüründe sabrın kutsallığına dair önemli bir referans noktası olmuştur.

2.3.1. Yahudilik'te Eyüp ve Sabır

Yahudi dini, köklü tarihinde pek çok kahramanlık hikayesi ve dini figürle derinleşmiş, şekillenmiş bir zenginlik barındırmaktadır. Bu figürlerden biri, Tanah'ın Ketuvim (Yazılar) bölümünde yer alan "Eyüp Kitabı" ile öne çıkan Eyüp'dür. Eyüp'ün yaşamı, benzersiz bir şekilde zenginlikten yoksulluğa, sağlık sorunlarından kayıplara kadar uzanan zorluklarla dolu bir hikâye sunar ve bu hikaye, onun sabrı ve direnişiyle öne çıkar.

Eski Ahit'te İsrailoğullarından gelen peygamberlerle ilgili kitaplar ve bölümler bulunmaktadır. Hz. Eyüp'a ayrılan uzun bir bölüm olan "Eyüp Kitabı" mevcuttur. Neccar'a göre, bu kitabın yazarı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Yazarının kim olduğuna dair farklı iddialar ortaya atılmıştır, bu kişiler arasında Yahud, Eyüp, Süleyman İşia ve meçhul biri olduğu gibi, Kral Mensa, Hizkiyal, Azra veya hatta Musa (aleyhisselam) gibi isimler de bulunmaktadır. Ünlü Yahudi bilginlerinden Rab Memani Deyz, Mikayles, Semler ve Estan gibi birçok bilgin, Eyüp Kitabı'nın batıl hikayelerden ve yalan kıssalardan oluştuğunu iddia etmişlerdir.²⁰⁶

Eyüp Kitabı'nın 1. Babı'nın 1-3 ayetlerinde, Hz. Eyüp'ün yaşadığı ülke olan Us'ta, kusursuz, doğru, takva sahibi ve kötülüklerden kaçınan bir kişi olarak tasvir edilir. Ayrıca, Hz. Eyüp'ün sahip olduğu büyük mal varlığı da detaylı bir şekilde anlatılır. Onun yedi oğlu, üç kızı, yedi bin koyunu, üç bin devesi, beş yüz çift öküzü, beş yüz çift eşiği ve birçok kölesi vardır ve bu mal varlığıyla Şark'ın en zengin insanlarından biri olarak kabul edilir.²⁰⁷ Eyüp'ün ilk sınavıyla ilgili bölümde ise, Şeytan'ın da ilahi varlıklar arasında Rabbin huzuruna çıktığı belirtilir. Rab, Şeytan'a Eyüp'ü gösterir ve Şeytan, Eyüp'ün mal ve ailesinin korunması nedeniyle Rabbe itaatsizlik edeceğini iddia eder.

²⁰⁵ Eyüp 2/1-10.

²⁰⁶ Abdülvehhâb Neccâr, *Kasasu'l-Enbiyâ* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1990), 481-482.

²⁰⁷ Eyüp 1/1-3.

Rab, Şeytan'a Eyüp'ün malına ve çocuklarına dokunmasına izin verir, ancak ona dokunmamasını şart koşar.²⁰⁸ Sonuç olarak, Eyüp'ün çocukları, hayvanları ve sürüleri yok olur, ancak o, "çıplak geldim, çıplak gideceğim" diyerek Rabbe şükreder ve günah işlemez.²⁰⁹

Eyüp'ün yaşamı, Tanah'ın diğer hikayelerinden ayrı bir ton taşır. O, Tanrı'nın izniyle bir dizi imtihanla sınanmış, ancak bu zorlu dönemlerde bile dinden ve sabırdan sapmamış bir kişiliktir. Bu noktada, Eyüp'ün yaşamı Yahudi düşünce dünyasında sabrın kutsallığına dair bir ikon haline gelir. Eyüp, acılarına rağmen Tanrı'ya olan bağlılığını sürdürerek, sabrın kutsal bir erdem olduğunu öğretir.²¹⁰

Eyüp Kitabı, Eyüp'ün zorluklarını detaylı bir şekilde aktarırken, aynı zamanda insanın yaşamındaki imtihanlar ve zorluklar karşısında nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğine dair düşündürücü mesajlar sunar. Eyüp'ün yaşadığı acılara rağmen Tanrı'ya olan güveni ve inancı, Yahudi kültüründe bir örnek oluşturur. İmtihanların insanın karakterini nasıl şekillendirdiği ve bu süreçte sabrın ne denli önemli olduğu, Eyüp Kitabı'nda vurgulanır.

Bu kitapta Hz. Eyüp'ün şifa bulma süreci hakkında bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca, iki kat verilen malın hangisinin helak olduğu belirtilmemiştir, yani eski mal varlığının tamamı mı helak olmuştur yoksa sadece bir kısmı mı? Aynı şekilde, "7 oğlu ve üç kızı oldu"²¹¹ ifadesinde helak olan çocuklardan bahsedilmemektedir. Bu durumda, helak olan çocuklar diriltilip geri mi verilmiştir yoksa yeni doğan çocuklar mıdır, bu konuda bir açıklama yapılmamıştır. Hz. Eyüp'ün iyileştikten sonra eski mal varlığının iki katına sahip olduğu ve 140 yıl daha yaşayarak oğullarını ve dört göbek torununu gördüğü belirtilmiştir. Son olarak, yaşlanarak hayata doyararak vefat etmiştir.²¹²

Eyüp'ün sabrı, sadece kişisel bir erdem olarak değil, aynı zamanda Yahudi kültüründeki daha geniş bağlamıyla da değerlendirilmelidir. Sabır, Yahudi düşünce sisteminde bir meydan okuma, büyüme ve olgunlaşma süreci olarak kabul edilmiştir. Eyüp'ün hayatı, insanın yaşamındaki her türlü zorlukla başa çıkarken nasıl direneceği ve sabrını nasıl koruyacağı konusunda anlamlı öğretiler sunmuştur.

²⁰⁸ Eyüp 1/6-12.

²⁰⁹ Eyüp 1/20-22.

²¹⁰ Eyüp 2/18.

²¹¹ Eyüp 42/13.

²¹² Eyüp 42/16-17.

2.3.2. İslam'da Eyüp ve Sabır

Hız. Eyüp ile ilgili bilgiler, temel olarak Kur'an-ı Kerim, Hadis, Tefsir ve Kıssas-ı Enbiya kitaplarından gelmektedir. Eyüp, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biridir. Kitapta, Eyüp'a vahiy gönderildiği ve hidayete erdirildiği belirtilmiştir.²¹³ Ayrıca, hastalığıyla ilgili olarak, olayın taşıdığı dinî ve ahlâkî mesajı içeren bilgiler verilmektedir.

Enbiyâ suresinin ilk ayetinde, Eyüp, Rabbine hitaben "Bana gerçekten zarar dokundu. Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin" diyerek niyazda bulunur. Diğer bir ayette ise Allah'ın Eyüp'ün duasını kabul ettiği ve ona dokunan zararı giderdiği belirtilir. Allah, kendi tarafından bir rahmet eseri olarak Eyüp'a ailesini ve bir o kadarını ihsan etmiştir.²¹⁴

Sâd suresinde ise, Eyüp'ün Rabbine niyaz ederek, şeytanın vesvesesine kapılarak uğradığı meşakkat ve hastalık sebebiyle zarar gördüğünü ifade eder. Allah'ın Eyüp'e verdiği cevap, ayağını yere vurma emriyle birlikte soğuk suyun verilmesidir.²¹⁵ Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler, Hz. Eyüp'ün sabrı, dua ve Allah'a olan teslimiyeti gibi önemli dini öğretileri temsil etmektedir.

Tarihsel olarak Hz. Eyüp, Hz. Ya'kûb veya Hz. Yûsuf ile çağdaştırılmıştır veya Hz. Yunus'tan sonra yaşamış olabilir. Ona, üç kişinin iman ettiği belirtilir, bunlardan ikisi kendi ülkesinden ve biri Yemenli olarak kaydedilmiştir. İblisin, Eyüp'u saptırmak için gösterdiği çaba, malını, mülkünü ve ailesini kaybetmesi, ağır bir hastalığa yakalanması, uzun süre sabır ve metanet göstermesi, eşinin isyana teşvik etmesi, hastalığından şikâyet etmesi ve sonraki gelişmeler, İsrailî kaynaklarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca, bu bilgilere Kur'an ayetlerinin de eklendiği görülmektedir.²¹⁶ Enes b. Mâlik'ten nakledilen bir hadise göre, Eyüp hastalığını on sekiz yıl çekmiştir. Bazı rivayetlere göre ise bu hastalık üç veya yedi yıl sürmüştür. Bir başka hadiste Eyüp'ün çarşamba günü hastalandığı ve salı günü kurtulduğu belirtilir.²¹⁷ Eyüp'ün çıplakken üzerine altın çekirgelerin döküldüğü bir olayda ise, Allah'ın ona hitaben, "Bu gördüğünden seni

²¹³ Nisâ 4/163; En'âm 6/84.

²¹⁴ Enbiyâ 21/83-84.

²¹⁵ Sâd 38/41-44.

²¹⁶ Et-Taberî, *Tarih-i Taberî Tercemesi*, 1/322-325.

²¹⁷ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Şazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce* (Beyrut: Dar'ül Feyha, 2017), "Tıb" 22.

müstağni kılmamış mıydım?” dediği, Eyüp’ün ise “Evet, senin izzetine yemin olsun ki bana çok şey verdin, fakat senin bereketinden müstağni kalamam” şeklinde cevap verdiği aktarılmıştır.²¹⁸

Eyüp’ün hastalanmadan önce yetmiş, iyileştikten sonra yetmiş yıl yaşadığı ifade edilir. Buna ek olarak, Eyüp’ün bütün ömrünün doksan üç yıl olduğu da nakledilir.²¹⁹ Ancak, Eski Ahit’te yer alan bilgiler, Eyüp’ün başına gelen musibetlere önceleri büyük bir sabır ve tevekkülle katlanıp Rab’bine hamdettiği, daha sonra ise isyan ettiği iddiasını içermektedir. Bu ifadeler, İslam’ın nübüvvet anlayışına aykırıdır, çünkü İslam inancına göre peygamberler ismet vasfına sahiptirler ve günahlardan uzaktırlar. İslam inancı, Eyüp’ün sadece içinde bulunduğu durumu dua şeklinde Rabbine arz ettiğini kabul eder ve Eyüp’ün hastalığının, maddi boyutun ötesinde insanlık için bir mesaj taşıdığını vurgular.²²⁰

Sosyal perspektiften bakıldığında, acının çok yönlü etkileri bulunmakta ve çeşitli roller üstlenerek farklı yönlere çekebilmektedir. Bazı acılar, varlığın anlamını hatırlama sürecinde bir rehber işlevi görebilir. Hz. Eyüp’ün yaşadığı sıkıntılar, varlık anlamını hatırlama ve bu anlamı diğer insanlara hatırlatma noktasında sembolik bir örnek teşkil eder. Diğer taraftan, bazı acılar bir kader birliği oluşturabilir. Göçler, depremler, salgın hastalıklar, cüzzam, sel felaketi, dünya savaşları gibi olaylar, yeni mekanlara göçü beraberinde getirerek yeni kader birliklerine yol açabilir. İnsan, kendisini bir trajedi içinde “ezilmiş”, “parçalanmış”, “soluğu kesilmiş” hissedebilir; “yüreği yanabilir”, “tükenmiş” hissedebilir. Bu duygular, derin bir acı deneyimine dönüşebilir. Aynı zamanda, acı bazen kalp ve kimlikle ilgili derin konulara dokunabilir. Acı, bireylerin duygusal deneyimlerini şekillendirip kimlikleri üzerinde derin etkiler bırakabilir. Bu tür acılar, bireyleri içsel bir sorgulama sürecine itmeye ve bu süreç, kişisel büyüme ve dönüşümle sonuçlanabilir.²²¹

Hız. Eyüp’ün maruz kaldığı sıkıntılar, tam bir sabır ve teslimiyetle sonuç bulmuştur. Bu süreç, Allah’a olan tam bir itaatin ve ahlaki bir deneyimin bir parçası olmuştur. Bu nedenle, mistik kültürde acı, bir arınma ve kurtuluş reçetesi olarak

²¹⁸ Harman, “Eyyüb”.

²¹⁹ Abdulvahap Yıldız, “Hz. Eyyüb’ün (a.s.) Hastalıklar Karşısındaki Sabrı ve Manevî Hastalıklarımız”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXI/36 (2016), 128-142.

²²⁰ Nurettin Albayrak, “Eyyüb (Edebiyat)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

²²¹ Le Breton, *Acının antropolojisi*, 42-44.

değerlendirilmiştir. Özellikle Antik dönemden Orta çağ'a kadar olan uzun bir süre boyunca, acı sık sık özel bir lütuf veya yardım şeklinde algılanmıştır. Ayrıca, acının alçak gönüllülüğü öğrettiği ve ruhu güçlendirdiği düşünülmüştür. Belki de en önemlisi, ihmal edilen acının eğitici bir yönü olduğuna vurgu yapılmıştır. Her bireyin ızdırap karşısında farklı tepkiler vermesinin nedeni, bireyin fıtratı, sosyal ve kültürel koşulları ile özel durumlarının farklılığına bağlıdır. Bireylerin veya toplumların duyarlık eşikleri birbirinden farklıdır. Acı, sadece mahrem bir olgu olmanın ötesinde, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgudur. Aristoteles geleneği içinde, acı uzun süreli bir heyecanın özel bir biçimi olarak kabul edilmiştir.²²²

Genel olarak ifade etmek gerekirse, antik kültür ve inançlarda kurtuluş düşüncesinin anahtarı genellikle “çile” kültürü olarak kabul edilmiştir. Bu düşünce içinde, mutluluk veya mutsuzlukla karşılaşılan her olay, ahlaki bir sınav gibi görülmüştür. Hz. Eyüp'ün hikayesinde ise acının, ölme düşüncesiyle beslenen bir unsur olmadığı, aksine özün hatırlanması, yaratıcıyı tanıma ve kulluğu kavrama sürecine hizmet ettiği anlatılır. Hz. Eyüp, tam bir teslimiyet, sabır ve tevekkül içinde hareket etmiştir.

²²² Le Breton, *Acının antropolojisi*, 9.

SONUÇ

Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden birisi olan Hz. Eyüp, genel olarak yaşadığı sıkıntılar karşısındaki sabrı ve metanetiyle insanlara örnek olmuş önemli bir figürdür. İslam ve Yahudi geleneğinden bakıldığında Hz. Eyüp ve sabır konusunda farklılıklar gözlemlenmektedir. Örneğin, İslam geleneğinde Hz. Eyüp'ün sabrı, Allah'a olan tam bir teslimiyeti ve zorluklar karşısında metanetli olmayı vurgular. Bu anlamda, Hz. Eyüp'ün sabrı, imanın bir ifadesi olarak kabul edilir ve zorluklarla karşılaşan Müslümanlar için bir örnek teşkil eder. Diğer yandan, Yahudi geleneğinde Hz. Eyüp'ün sabrı, daha çok Tanrı'nın insana yönelik sınavları ve insanın buna nasıl karşılık vermesi gerektiği üzerinde odaklanır.

Sabır, Tanrı'nın hikmetine olan güvenin ve Tanrı'nın planına boyun eğmenin bir ifadesi olarak kabul edilir. Bu farklılıklar, Hz. Eyüp ve sabır konusunun her iki geleneğin de derinliklerinde farklı vurgularla ele alındığını göstermektedir. Ancak bu iki kutsal kitapta Hz. Eyüp'ün şahsiyeti ve yaşadıkları arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıkların yanı sıra, her iki kitaptaki anlatım tarzı ve vurgular da ayrıdır. Bu durum, bazıları tarafından çelişen iki farklı hikâye gibi algılanabilir.

Kur'an-ı Kerim'de, teferruata girmeden sadece yaşadığı sıkıntılar karşısındaki metanetine ve dua adabına dikkat çekilen Hz. Eyüp'ün, hayatı hakkındaki bilgiler ise günümüze Tevrat aracılığıyla ulaşmıştır. Bu bilgiler İsrâîliyyât adı altında İslami kaynaklara özellikle de tefsir ilmine girmiş ve faydalanılmıştır. Bunlar Kur'an-ı Kerim'de zikredilmemiş olan ayrıntı bilgilerdir diyebiliriz. Bir nevi eksik olan parçaları tamamlama gayreti içerisinde girilmiştir.

İslamiyet'e göre Hz. Eyüp, eşiyle, çocuklarıyla, malıyla ve bedeniyle bir imtihana tabi tutulmuştur. Onun imtihanında sabır, ihlas, şükür, teslimiyet ve dua vardır. O her şeyini kaybetmiş olmasına rağmen İslamiyet'e göre Allah'a isyan etmemiş, gelen bela ve musibetlere teslimiyet içerisinde sabretmiştir. Bu sabrının mükafatı olarak Allah, ona kaybettiklerini katbekat geri vermiş ve maruz kaldığı imtihandan göstermiş olduğu sabrı neticesinde başarıyla çıkmıştır. Ayrıca her iki kutsal kitapta da sabır ve Hz. Eyüp aynı konu içerisinde anlatılmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Kur'an-ı Kerim gerek kavrama gerekse de Hz. Eyüp'ün tarihsel kişiliğine daha fazla vurgu yapmakta ve kıssayı ahiret inancıyla birlikte işlemektedir.

Eski Ahit'te Hz. Eyüp, yaşadığı her türlü sıkıntıdan Tanrı'yı sorumlu tutan, kibirli ve adaletsiz olduğunu düşünen, O'nu şikâyet edebileceği bir makamın olmadığına inanan biri olarak tasvir edilirken, Kur'an-ı Kerim'de ise içinde bulunduğu durumun imtihan olduğunun farkında olan, Allah'a derdini arz etmekten bile çekinen, insanlara dua adabını öğreten bir örnek şahsiyet olarak sunulmuştur. Yahudilerin kutsal kitabı olan Eski Ahit'te sabır kavramına yer verilmediği gibi, Hz. Eyüp'ün de tam manasıyla bir sabır sembolü olarak sunulmadığı görülmüştür. Ama yine de Eyüp'ün bu imtihanlar karşısında isyan noktasına kadar gelen tutumunun yanısıra sabrı ve direnişi, Yahudi düşünce dünyasında sabrın kutsallığına dair bir örnek teşkil eder. O, acılarına rağmen Tanrı'ya olan bağlılığını sürdürerek, sabrın kutsal bir erdem olduğunu öğretir.

Eski Ahit'teki ve Kur'an-ı Kerim'deki Hz. Eyüp'ün hayatıyla ilgili anlatımlar arasındaki farklılıklar ve benzerlikler, her iki dinin kutsal metinlerindeki anlatım tarzlarının ve vurgularının farklılığını yansıtmaktadır. Hz. Eyüp'ün yaşadığı sıkıntılar konusundaki anlayışlar da farklılık gösterebilir. Örneğin Eski Ahit'te Hz. Eyüp'ün bedeninde çibanlar olduğuna dair bilgi bulunmasına rağmen, İslami kaynaklarda hastalıktan dolayı koktuğu ve vücuduna kurtlar düştüğüne dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ise hastalıktan bahsedilir ama hastalığın niteliği hakkında bilgi verilmez.

İslam geleneğinde, Hz. Eyüp'ün başına gelen musibetlerin bir imtihan olduğu ve sabrının övgüye değer olduğu vurgulanırken, Yahudi geleneğinde bu konuda farklı yorumlar bulunabilir. Eyüp kitabında, Eyüp'ün acıları ve sıkıntıları daha fazla sorgulanır ve Tanrı'nın adaleti üzerine derin düşüncelere yer verilir. İslam ve Yahudi inançlarında sabır kavramının yorumlanması da farklılık gösterebilir. İslam geleneğinde sabır, zorluklar karşısında metanetle dayanma ve Allah'a teslim olma olarak vurgulanırken, Yahudi geleneğinde sabır, Tanrı'nın adaletine olan güveni ve sıkıntılarla mücadele etme olarak yorumlanabilir. Ancak her iki metinde de Hz. Eyüp'ün yaşadığı zorluklar karşısındaki sabrı ve teslimiyeti insanlara örnek teşkil etmektedir, bu da Hz. Eyüp'ün hikayesinin evrensel bir değere sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, iki din arasındaki bu farklı yaklaşımları anlamak ve değerlendirmek için bir adım olarak atılmıştır. Hz. Eyüp'ün yaşamı ve sabrı, İslam ve Yahudi toplumlarında, inananlara güç ve ilham veren birer örnek olarak kabul edilmektedir. Ancak, her iki inanç topluluğunun da bu örneği nasıl yorumladığı ve değerlendirdiği

arasındaki farklar, dini ve kültürel çeşitliliğin zenginliğini ve karmaşıklığını göstermektedir. Bu farklılıklar, İslam ve Yahudi inançlarının farklı kültürel, tarihsel ve teolojik bağamlardan kaynaklanabilir. Ancak, her iki inanç topluluğu da Hz. Eyüp'ün sabrı ve yaşam öyküsünden önemli dersler çıkarabilir ve bu dersler, insanlara zorluklarla başa çıkmak ve Tanrı'ya olan inançlarını korumak konusunda ilham verebilir.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Albayrak, Nurettin. "Eyyûb (Edebiyat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/17. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ateş, Süleyman. *Kur'anı Kerim Tefsiri*. 6 Cilt. İstanbul: Milliyet, 1995.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2015.
- Aydemir, Abdullah. *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 7. baskı., 2012.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İz Yayıncılık, 2021.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik ansiklopedisi. Cilt 1: A - J*. İstanbul: Gözlem, 1. baskı., 2001.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmiu's-Sahîh*. Beyrut: Dârü Tavki'n-Nuhât, 1422.
- Ceylan, Yasin. "Etik Değerlerin İnsan Yaşamındaki Yeri". *İslamiyat* 4/3-7 (2001).
- Çağrı, Mustafa. "KUR'AN". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran>
- Çağrı, Mustafa. "Sabır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çift, Salih. "Ruveyim b. Ahmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/273-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Doğan, Mebrure. "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014), 93-130.
- Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî, En-Nevevî. *Riyâzü's Sâlihîn Tercüme ve Şerhi Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. çev. M. Yaşar Kandemir vd. 8 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

- El-Cezviyye, İbni Kayyim. *Sabredenler ve Şükredenler*. çev. Zeynel Abidin Tatlılıoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 12. Basım, 2010.
- El-Hucvirî, Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî. *Keşfu'l Mahcûb-Hakikat Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- El-Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1981.
- Er-Râzî, Fahrüddin. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Erten, Mevlüt - Kuyucu, Yasemin. "Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Hz. Eyyûb". *Kalemname* 7/14 (2022), 564-586.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: Yeni Şafak - İşaret Yayınları, 1999.
- Et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed B. Cerir. *Tarih-i Taberî Tercemesi*. 3 Cilt. Konya: Can Kitabevi, 1980.
- Fragar, Robert. *Manevi Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*. çev. Ömer Çolakoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1.basım., 2009.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâ'u'Ulûmid-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- Goleman, Tara Bennett. *Duyguların Simyası: Kalbinize Giden Yolu Aklınızla Açın*. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.
- Günay, Nasuh. "Dinlerin Küresel Barışa Katkıları". 3164-3180. Isparta, 2009.
- Gürkan, Salime Leyla. "ŞEYTAN". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seytan>
- Harman, Ömer Faruk. "Eyyûb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ts. <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyub>
- Harned, David Baily. *Patience: How We Wait Upon the World*. Wipf and Stock Publishers, 2015.

- Hasanov, Eldar. “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2014), 676-695.
<https://doi.org/10.15869/itobiad.79806>
- Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*. İstanbul: Dem Yayınevi, 2013.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşķî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*. çev. Mehmet Keskin. 15 Cilt. Çağrı Yayınları, 1994.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2018.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Ğazvînî. *Sünen-i İbni Mâce*. Beyrut: Dar'ül Feyha, 2017.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fağl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 3. Basım, 1414/1993.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selâhattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. baskı., 1991.
- Karaca, Faruk. *Dini gelişim teorileri*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.
- Karagöz, İsmail (ed.). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 5. baskı., 2010.
- Karagöz, İsmail. “Kur'an ve Hadislerin Işığında Sabır ve İnsan”. *Diyanet İlmî Dergi* 38/1 (2002), 38.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2003. <https://kuran.diyamet.gov.tr>
- Kaval, Musa. “Yunus Emre ve Mevlâna'nın Eserlerinde İnsan ve Tekâmülü”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2013).
<https://doi.org/10.12780/UUSB156>
- Kayıklık, Hasan. *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (01 Haziran 2011), 29-55.

- Köylü, Mustafa. “Kur’an’ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24-25 (2007), 63-86.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur’ân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 20 Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 3. Basım, 2005.
- Kutup, Seyyid. *Fi-Zilâl-il Kur’an*. çev. Salih Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Tayf Yayınları, 2016.
- Le Breton, David. *Acının antropolojisi*. çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Sel Yayıncılık, İkinci baskı : Nisan 2010., 2010.
- MacDonald, William. *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*. 2 Cilt. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004.
- Manu (Lawgiver). *The Law Code of Manu*. çev. Patrick Olivelle. Oxford University Press, 2004.
- Mâturîdî, Muḥammad Ibn-Muḥammad al-. *Te’vilâtü'l-Kur’ân tercümesi*. çev. İbrahim Tüfekçi vd. 17 Cilt. İstanbul: Ensar, 1. Basım., 2018.
- Mâturîdî, Muḥammad Ibn-Muḥammad al-. *Te’vilâtü'l-Kur’ân tercümesi*. çev. İbrahim Tüfekçi vd. 17 Cilt. İstanbul: Ensar, 1. Basım., 2018.
- Mevdudi, Ebu’l A’la. *Tefhimu’l Kur’an Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Müslim b. Haccac. *Sahih-i Müslim*. çev. Ahmet Davudoğlu, 1985.
- Necati, M. Osman. *Kur’an ve Psikoloji*. çev. Hayati Aydın. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2004.
- Neccâr, Abdülvehhâb. *Kasasu’l-Enbiyâ*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1990.
- Olivelle, Patrick. *Manu’s Code of Law: a Critical Edition and Translation of the Mânava-Dharmaśāstra*. New York: Oxford Universty Press, 2005.
- Önal, Recep. “Kur’an’da İmanî ve Ahlaki Bir Tavr Olarak Sabır”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2008), 439-466.
- Özcan, Hüseyin. “Hacı Bektaş Veli’nin Eserleride ve Bektaşî Erkânnâmelerinde Dervişin Nitelikleri”. *Turkish Studies* 7 (2012).

- Özdal, Seda. *Augustinus'un Felsefesinde Mutluluk Kavramının Varlık, Bilgi ve Ahlak Kuramları Açısından Değerlendirilmesi*. Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.
- Özkan, Senail. *Ölüm felsefesi: Mısır'da Upanişadlar'da, Budizm'de ve Hıristiyanlık'ta*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.
- Peker, Hüseyin. "Tasavvuf Psikolojisi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1993), 35-52.
- Powers, John. "Bodhisattva-bhūmi". *Oxford Research Encyclopedia of Religion*, 2023. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.946>
- Schnitker, Sarah A. - Emmons, Robert A. "Patience as a Virtue: Religious and Psychological Perspectives". *Research in the Social Scientific Study of Religion, Volume 18*. 177-207. Brill, 2007. https://brill.com/display/book/edcoll/9789047419648/Bej.9789004158511.i-301_012.xml
- Segal, Rabbi Arthur - Jr, Frank Dunne. *The Handbook to Jewish Spiritual Renewal: A Path of Transformation for the Modern Jew*. New York: Rabbi Arthur Segal, 2009.
- Tabbâra, Afif Abdulfettah. *Kur'an'da Peygamberler Ve Peygamberimiz*. çev. Ali Rıza Temel - Yahya Alkın. İstanbul: Milli Gazete, 1998.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-. *Tefsîrü't-Taberî: Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdülmuhsin et-Türkî. Cîze: Dârü Hecr, 1422/2001.
- Turfe, Tallal Alie. *Patience in İslam: Sabr*. New York: Tahrike Tarsile Qur'an, 1st U.S. ed., 1996.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. çev. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2015.
- Yıldız, Abdulvahap. "Hz. Eyyûb'un (a.s.) Hastalıklar Karşısındaki Sabrı ve Manevî Hastalıklarımız". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXI/36 (2016), 128-142.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar, 20. basım., 2015.

Yılmaz, Nuh. “Tertullian’ın Kristolojisi”.

<https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/77078>

Zamahşerî, Maḥmûd ibn ‘Umar. *El-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Ğavâmidı’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fi Vucûhi’t-Te’vil*. çev. Muhammed Coşkun vd. 6 Cilt. Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı., 2016.

Zuhayli, Vehbe. *Tefsir ‘ul-Münir*. çev. Nurettin Yıldız vd. İstanbul: Risale, 1997.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2018.

Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu. Erişim 10 Ocak 2024. <https://tdk.gov.tr>